

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Direcció General del Patrimoni Cultural
Servei d'Arqueologia i Paleontologia
Biblioteca del Patrimoni Cultural

1512

Memòria de les excavacions realitzades a
Empúries l'Any 1993 (47è Curs d'Arqueologia
d'Empúries)

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

Índex

- Història de la investigació.....	4
De 1908 a 1985.....	4
De 1985 a 1990.....	9
- La metodologia d'excavació.....	21
- Els sondejos de 1993.....	30
Sector 4, quadre 3000.....	31
L'estratigrafia.....	31
El material ceràmic.....	34
Cronologia.....	46
Sector 3, quadre 5000.....	47
L'estratigrafia.....	47
El material ceràmic.....	51
Cronologia.....	53
Sector 3, quadre 36000.....	54
L'estratigrafia.....	54
El material ceràmic.....	57
Cronologia.....	61
Conclusions.....	62
-Bibliografia.....	63
- Planimetria i fotografia.....	64
- Annex inventaris.....	71

Memòria de les excavacions realitzades en el 47 Curs d'Arqueologia d'Empúries en el sector meridional de la Neàpolis (juliol 1993)

Les excavacions arqueològiques efectuades al llarg del 47è Curs d'Arqueologia d'Empúries es van iniciar el dia 5 de juliol de 1993 i van finalitzar el dia 23 del mateix mes, comptant amb la participació de més de vint-i-cinc alumnes de diferents universitats de l'Estat.

Amb la intenció que la realització del Curs no suposés l'obertura de nous sectors d'excavació i de disposar d'una àrea que pogués absorbir tres grups de treball, les excavacions es van centrar en el sector meridional de la Neàpolis emporitana, continuant amb el programa de recerca arqueològica iniciat l'any 1985 en aquest sector del Conjunt Monumental d'Empúries i desenvolupat en els darres anys.

Els objectius de la intervenció d'enguany eran bàsicament finalitzar l'excavació de dos petits sectors molt propers al santuari d'Asklepi (sector 3, quadres 36000 i 5000), amb la intenció de documentar l'existència d'estructures d'habitació anteriors a la construcció de les edificacions religioses, així com l'excavació dels estrats directament associats a elles; i efectuar una excavació estratigràfica en el sector més oriental de la Neàpolis, al costat de la muralla del segle IV a. C. (sector 4, quadre 3000), per a verificar la datació de la mateixa i determinar també la possible existència d'estructures d'habitació suburbanes en aquest sector anteriors al segle IV a.C.

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ.

DE 1908 A 1985.

La complexitat i la continuïtat, en determinades fases, dels treballs realitzats al sector meridional de la Neàpolis justifiquen un breu repàs d'aquesta trajectòria per contextualitzar la campanya actual.

L'any 1908 marca l'inici de les excavacions sistemàtiques a Empúries, començades precisament en la zona que estudiem. La raó d'escollir aquesta zona era, a més de la presència de ceràmiques i materials, que en la superfície de les finques situades al sud del derruït convent sobresurtien uns grans blocs, que no eren més que l'afloració de la última filada de la muralla de la Neàpolis. Això ens dóna una idea de la quantitat de terra que s'havia acumulat després de l'abandonament de la ciutat. El descobriment total de les estructures i edificis d'aquesta àrea durarà encara diversos anys i, de fet, els darrers treballs importants són els efectuats durant el 1917. La lectura dels Diaris d'excavació escrits per Emili Gandia ha permès fer-nos una idea aproximada de l'estat de les ruïnes i recuperar algunes dades d'interès per entendre el seu funcionament. En aquest capítol intentarem resumir el procés de treball endegat pel primer excavador i alhora assenyalar les troballes més significatives.

L'excavació s'inicia amb el descobriment de la muralla sud, flanquejada per les dues torres, la porta d'accés a l'interior de la ciutat i el carrer d'entrada. Destaca, de la lectura dels diaris de registre dels primers dies, la troballa d'alguns enterraments, la majoria en àmfora, localitzats sota la capa de terra de conreu, i corresponents a la darrera fase documentada a la Neàpolis. L'existència d'aquestes inhumacions, gairebé al mateix nivell que la darrera filada conservada de la torre oest de la muralla (segons foto de la pàg. 105 del Diari d'excavacions de 1908, vol. A), demostra que la major part de terra i runes s'acumulà ja d'antic, després de l'abandonament definitiu d'aquesta part de la ciutat com àrea habitada. Malgrat que bona part de les pedres que formaven l'alçat de les muralles s'havien reaprofitat posteriorment, també en van apàreixer moltes enderrocades al seu voltant, encara que barrejades amb les d'altres edificacions. Molts d'aquest blocs eren de pedra sorrenca, ben

treballats i escairats, per a la qual cosa es podia suposar que damunt del sòcol ciclopi hi hauria un alçat o un cos construït en *opus quadratum* de filades regulars de carreus, com succeeix per exemple amb les muralles romanes de Tarraco.

L'extracció de terres afectà tant a la part de la terrassasa alta com la baixa, descobrint-se de manera parcial alguns dels edificis. Pel que fa a la primera es destapa ja part del podi, més tard identificat com el basament del temple d'Asklepi, i ara individualitzat amb la lletra M; l'altar que es troba al seu davant (assenyalat amb la lletra X); així com l'inici de l'excavació d'alguns dels compartiments de la gran cisterna que hi ha entre ambdues construccions.

Quant a les troballes més significatives cal assenyalar el fragment de làpida de marbre de color gris (GANDIA, 1908, vol. A, p. 150), trobada precisament en l'excavació de davant de la porta d'entrada a la ciutat, escrita en grec (amb un total de 12 lletres), i associada, més tard amb un altre fragment (GANDIA, 1908, vol. B, p. 63) on es parla del culte a Serapis (PUIG I CADAFALCH, 1909-1910, p. 709 i fig. 11; ALMAGRO 1952, pp. 18-19). Aquest darrer fragment es localitzà però a una distància considerable del primer, concretament a l'interior de la cisterna situada a la Torre Talaia.

L'any 1909 fou el més espectacular quan a les troballes atès que els treballs es van concentrar fonamentalment a l'àrea que és l'objectiu del nostre estudi. No obstant això, esmentarem només els fets més rellevants. La més significativa de les troballes fou l'estàtua del déu de la medicina, Asklepi, trobat el dia 25 d'octubre a l'interior d'un dels compartiments de la gran cisterna de la terrassa alta (CASELLAS, 1909-1910, PP. 281-295). Va aparèixer primer la part corresponent al bust (GANDIA, 1909, p. 117) mentre que la part inferior es va trobar el dia 5 de novembre. La singularitat i importància de la troballa comportà la immediata prolongació de la campanya i n'augmentà l'interès i rellevància. La localització d'altres fragments associats a la mateixa imatge escampats arreu damunt del paviment tessel·lat del basament M, va permetre determinar que aquesta edícula era on estava exposada l'imatge de la divinitat. També d'interès per a la posterior restitució d'aquesta àrea, fou la troballa el dia 29 d'octubre del mateix any,

just a l'angle sud-est del temple M i juntament amb alguns fragments de marbre d'estatuària, d'una ara d'altar de marbre, de superfície acanalada amb la part superior coronada per un capitell d'estil jònic i del qual només es conservava una de les volutes d'angle. Segons les notes dels diaris media 36 cms. d'alçada per 50 d'amplada inferior (GANDIA 1909, pp. 123-124; PUIG I CADAVALCH, 1911-1912, p. 307 i fig. 5). Finalment cal assenyalar l'aparició el dia 18 de novembre d'un cap d'una suposada Venus, també de marbre (GANDIA, 1909, p. 143) i que possiblement s'ha d'associar a uns altres fragments que conformen el basament i la part inferior d'una estàtua (LLECHA, 1985, pp. 276-281). L'excavació de la zona dels temples del sud de la Neàpolis va permetre recuperar també alguns elements arquitectònics, encara que resulta difícil determinar-ne la seva posició i cronologia.

Durant els treballs per destapar el temple P, situat una mica més al sud que el d'Asklepi, el dia 26 de novembre es va descobrir en un dels angles de la pronaos la boca d'una cisterna (GANDIA, 1909, pp. 154-158), l'excavació de la qual va despertar també una gran expectació. S'hi accedeix per una mena de tub d'uns tres metres de profunditat i fet d'obra, construït al mateix moment que l'esmentat temple i que comunica amb una cisterna d'uns 3,60 metres de llargada per 3,40 de profunditat i feta amb blocs de pedra sorrenca i revestida d'*opus signinum*. El més interessant és que en el seu extrem sud comunica amb un pou de més de 4 metres de fondària, de forma més irregular i excavat parcialment a la roca natural. La dificultat que comportava treballar a tanta profunditat i l'extracció de les terres aconsellà abandonar la seva excavació sense gaires resultats.

La campanya de 1910 suposà la continuació d'alguns dels treballs iniciats durant l'any anterior i l'ampliació vers el sud, on es va destapar l'altar de doble ara i els graons d'accés. El dia 30 de juny, a la part est del mateix es localitzà una altra ara de pedra acanalada i motllurada per la part superior. L'1 de juliol varen aparèixer, a la banda sud de l'altar de doble ara, dos peus de terracuita de mida natural. Durant aquest mateix any es va continuar amb l'excavació dels límits entorn la zona d'altars, el mur tardà que els tanca per l'est i fins al gran mur que delimita el carrer d'entrada, amb algun sondeig en profunditat en aquest sector.

Un altra àrea intervinguda intensament durant la campanya de 1910, especialment entre setembre i octubre, fou la que delimita l'Asklepieion per la banda nord, en concret el gran mur que entrega contra l'angle sud-est de la muralla de la torre Talaia i les estructures superiors: el porticat de columnes i les estructures inferiors, com ara l'edifici que correspon a un temple innominat. Tocant al límit occidental del sector també es varen buidar alguns àmbits com el corresponent a la cel.la del temple Q o l'abocador que es va localitzar darrera mateix del temple P.

La terrassa inferior, ocupada pel temple de Serapis, va conèixer també diversos treballs entre setembre i octubre, en general molt puntuals, a la banda nord de la plaça i el buidatge de la cel.la del temple.

Després d'aquests primers anys d'intensa activitat al sector meridional, l'avanç de l'exploració i excavació de la Neàpolis es va dirigir cap al nord i només de forma ocasional es va tornar a intervenir en aquesta zona. L'any 1911 encara va representar el buidatge d'alguns punts importants, la placeta davant l'altar X, la cisterna a la banda est del temple innominat a la zona de l'Asklepieion o l'excavació del local G del cos de guàrdia, on van aparèixer les restes d'armanent, les escales per accedir de la placeta intermitja a la plaça de Serapis o un sondeig fet el mes de juliol davant mateix de la muralla del segle IV, a prop del torreó que delimita la muralla per llevant.

La campanya de 1911, doncs, afectà notablement l'àrea que estudiem, fet degut en bona part a la troballa d'Asklepi l'any 1909, destapant ja la majoria dels edificis i iniciant alguns sondejos puntuals. A la terrassa inferior, i una vegada delimitat el temple de Serapis, es continua rebaixant la plaça fins al seu nivell de paviment, descobrint-se algunes de les columnes que defineixen el porticat que l'envoltava. La terra acumulada al centre de la plaça era considerable, però durant la seva extracció no s'hi assenyala cap troballa destacada. L'únic d'interès és l'excavació de les restes de l'escalinata d'accés, que es troben en l'angle nord-oest, i que avui es troba en molt mal estat. Estava feta amb blocs de pedra sorrenca i segons Gandia tenia un total de 6 graons. D'aquest any data també el descobriment del gran mur (muralla del segle IV a.C.) que limita pel nord la plaça del Serapieion i que per les seves característiques ja fan pensar en la possibilitat d'unes defenses de la

ciutat més antigues. Curiosament, després de les reflexions que va escriure Gandia als diaris, la qüestió quedarà oblidada i mai més es tornarà a plantejar.

Quant al descobriment de la muralla, esmentar que fou precisament aquest any que es va construir la carretera de les dunes, i que en els diaris es recull la notícia que durant aquests treballs es varen destruir nombroses restes, entre elles part de la continuació d'aquest tram defensiu.

També es finalitzà l'excavació de les habitacions que limiten el carrer d'entrada a la ciutat per la banda est (sector 2). Fou en la tercera d'aquestes habitacions on es trobà un conjunt de material bèl·lic, del que en destaca el mecanisme d'una catapulta (BOSCH GIMPERA, 1913-14) i nombrosos projectils o dards de plom, puntes de llança i algunes espases. A la terrassa alta es treballà sobretot a la seva part nord, ocupada per un porticat i del que només en són visibles les restes de les bases de les columnes. Aquí s'hi trobaren restes d'una conducció, que comunicava amb la gran cisterna de quatre departaments i d'un dipòsit amb restes de plom. S'acabà de destapar també l'altar X, inutilitzat per un gran farcit de pedres i terres, al mig de les quals s'hi trobaren alguns elements arquitectònics i decoratius, com unes màscares de terracuita en forma de cap de lleó. Durant aquesta campanya s'hi efectuaren alguns sondejos, com el situat precisament davant de l'altar X o a la banda sud del temple d'Asklepi.

L'altra campanya important que va afectar, en temps de Gandia, sobretot la terrassa baixa fou la de l'any 1917 durant la qual va intentar solucionar la problemàtica de les muralles defensives de la banda sud de la ciutat. Amb aquesta intenció va resseguir les restes del mur del segle III o proteichisma, amb diversos sondejos als nostres sectors 2 i 1, fins acabar amb un gran quadre a l'est del temple de Serapis on va pensar erròniament, com han demostrat les modernes excavacions, que trobava l'angle sud-est d'una gran torre que lligava la muralla de segle III amb la del segle IV a.C.

L'any 1925, per la seva banda, va representar la delimitació definitiva del frontal de la muralla i l'excavació de les estructures extramurs i de les tombes tardanes d'aquest sector. També és varen realitzar feines

d'arranjament i adequació de la plaça de Serapis amb la construcció dels grans murs d'aterrament per les bandes nord, sud i sobretot est.

De la guerra civil ençà, les intervencions en el sector sud es varen limitar a diversos sondejos, sovint per a solucionar aspectes puntuals o per obtenir estratigrafies completes, sempre fora del recinte dels temples, entre les quals cal destacar diversos sondejos extramurs, davant la plaça de Serapis, durant els anys 1946 i 1947; en el frontal de la torre occidental de la porta d'entrada, l'any 1945; o a l'interior de la mateixa torre, coneguda com "torreón O", l'any 1953.

De 1985 a 1990.

Els treballs recents d'excavació en el sector meridional de la ciutat grega s'iniciaren l'estiu de 1985 i varen continuar de manera ininterrompuda fins al 1990. Posteriorment s'hi ha tornat intervenir només de manera puntual en el curs que és objecte d'aquesta memòria. Al llarg d'aquest període s'ha pogut definir la seqüència històrica de l'àrea esmentada, que abasta des del segle V a.C. fins el segle I d.C. Dins aquest ampli lapse de temps el seu aspecte físic i la seva funcionalitat varen rebre constants reformes i remodelacions que, a grans trets, són reflex de l'evolució de l'antiga *Emporion* grega fins al moment en què entrarà a formar part del *Municipium Emporiae*.

Un dels principals problemes amb què es va topar en aquest sector sud és que ja fou excavat en la seva major part durant els primers anys de treball sistemàtic a Empúries, per Emili Gandia i malgrat que la major part dels monuments foren exhumats a principis de segle, mancava un treball seriós i de conjunt que donés una visió sincrònica d'aquests dins cadascuna de les seves fases. Calia per tant, una recerca exhaustiva de les notes dels vells diaris d'excavació amb la finalitat d'aconseguir dades que a la llum de les noves excavacions poguessin ser interpretades.

Presentarem els resultats dels treballs d'aquests anys seguint l'evolució històrica que es desprèn de les tasques d'excavació, ja que han estat necessaris multitud de sondejos i petites cales per aconseguir una bona recuperació dels nivells de circulació o aspectes ja excavats amb anterioritat, així com la recuperació de material procedent de nivells i estrats intactes, de

manera que intentarem oferir una ràpida explicació de conjunt que evitarà la numeració infinita dels diversos punts d'excavació, des de la qual serà més fàcil i comprensible situar les cales realitzades durant el curs d'enguany.

El segle V a.C. i l'època grega clàssica.

Les estructures i els nivells més antics que s'han documentat són datables a finals del segle V a.C. i corresponen a la primera ocupació de l'àrea, ja que s'assentaren directament sobre la roca de base. Aquests nivells només s'han pogut detectar de manera puntual, degut a què les continuades reformes acumularen al seu damunt una sedimentació de gran potència, que en alguns casos era superior als quatre metres. Cal puntualitzar però, que no es pot tractar d'estrats aïllats, sinó que respon a una freqüentació general, de caràcter habitacional, ja que han aparegut sempre que s'ha arribat a les cotes inferiors.

La troballa de restes constructives, que es poden definir com habitacions, juntament amb elements que revelen alguna activitat domèstica, refermen la hipòtesi que la primera fase d'ocupació de l'àrea correspon a un nucli d'hàbitat, les característiques generals del qual són difícil de precisar, donat que no ha estat possible veure'l en extensió per les raons exposades anteriorment.

Les restes conservades eren únicament els sòcols de les parets que es fonamentaven directament sobre la roca i tenien com a elements constructius pedres poc treballades, unides en sec o amb fang, formant angle recte. L'alçat devia ser d'argila, però no es va conservar. El material que va permetre la seva datació formava part de l'anivellació prèvia a la construcció que tenia com a finalitat aconseguir un nivell horitzontal. Cronològicament s'ha de situar entre el 425 i el 400 a.C. (SANMARTÍ *et al.*, 1989, pp. 141-217).

L'existència d'aquest nucli habitacional planteja el problema de saber quin era el límit defensiu de la ciutat grega en aquest moment, ja que la muralla del segle IV a.C., com veurem tot seguit, devia significar un engrandiment del perímetre. És de suposar per tant, que en el segle V a.C. les estructures abans citades es trobaven extramurs de la ciutat, essent ara per

ara difícil la seva atribució a un contingent poblacional específic (SANMARTÍ & NOLLA, 1986, pp. 81-110).

La construcció d'una muralla, que hem datat cap a mitjan segle IV a.C., comportà la destrucció i inutilització del nucli precedent que, tot i l'avanç que significa, una part del terreny que ocupava aquest nucli va quedar fora muralles.

Aquest mur defensiu està orientat d'est a oest i se'n conserva una bona part, sobretot a la banda de mar, on té major alçada degut a què el perfil de la roca de base descendeix en aquesta direcció, mentre que a ponent només n'ha quedat una filada. Està bastit amb grans blocs de pedra calcàrea, formant doble parament farcit de reble en l'interior. La seva amplada mitjana és d'uns dos metres.

Aquest tram de muralla estava reforçat per dues torres, una d'elles a la part central del llenç i de la qual no n'han quedat restes materials i l'altra formant angle a l'extrem oest amb dues filades conservades. Aquestes torres medien 5 metres de llargada per 10 d'amplada.

Davant seu hem pogut comprovar que la roca natural es trobava tallada de manera artificial per aconseguir un fossat o *vallum*, amb una amplada d'entre 20 i 25 metres i que duplicava el seu valor defensiu.

Els treballs realitzats en la seva banda interior permeteren detectar i excavar les seves trinxeres de fundació, que desafectaven els antics nivells habitacionals, donant dades per a la seva datació, entorn a finals del primer quart del segle IV a.C., és a dir, entorn del 375 a.C. (SANMARTÍ, 1988, pp. 99-137).

Poc després de la construcció de les esmentades defenses trobem ja en el seu interior les primeres construccions de caràcter cultural. Aquest conjunt d'edificis es troba en el sector oest de l'àrea d'excavació i serà el nucli originari de la funció religiosa que tindrà aquest sector des d'ara fins a l'abandonament de la ciutat (SANMARTÍ, CASTANYER & TREMOLEDA, 1989, pp. 191-200; SANMARTÍ, CASTANYER & TREMOLEDA, 1991, pp. 102-112).

El temple més important és el que tradicionalment s'ha assignat a Asklepi, que funcionava exempt i que està construït amb grans blocs calcaris

perfectament escairats. Constava d'una *cella* de reduïdes dimensions i d'una *pronaos*, que estaven separades per un petit mur. L'excavació del seu entorn immediat ha proporcionat una troballa de gran interès com és un conjunt d'antefixes que formaven part de l'entaulament d'un temple, decorades amb motius florals com palmetes i flors de lotus. El fet d'haver-se trobat sota el nivell de fonamentació del temple ens fa pensar que provenien d'un temple anterior, la situació i característiques del qual desconeixem, essent aquests elements decoratius, ara per ara, les úniques restes que ens parlen de la seva existència.

Davant per davant del temple d'Asklepi i centrat en relació a ell s'hi troba un altar, que probablement fou remodelat en èpoques posteriors, al qual s'hi accedia mitjançant una escalinata situada en la part posterior i donava a una petita plaça que funcionava com espai obert.

L'últim edifici construït en el segle IV a.C. és el que delimita aquest espai sagrat per la banda nord. A aquest extrem, més elevat que la pavimentació de la plaça, s'hi accedia frontalment per unes escales fins arribar a un temple del qual en resta solament part de la seva fonamentació, que dibuixa una planta típica d'una *cella* precedida per una *pronaos*. Adossat al seu costat oest s'hi troba un altre edifici, en forma de U, molt malmès per les refaccions posteriors, que no permeten definir la seva funcionalitat.

La majoria d'aquestes estructures i la seva disposició es manté sense alteracions importants al llarg del segle IV i III a.C., com així ho testimonia la troballa d'un conjunt de vasos votius i ex-vots datats en aquest darrer segle entorn el temple d'Asklepi.

L'única obra important que afecta l'aspecte d'aquest sector meridional és l'aixecament d'un parapet o *proteichisma* que complementa l'aspecte defensiu de la vella muralla del segle IV a.C. Per a la construcció d'aquest mur fou necessari tancar la part del *vallum* compresa entre les dues torres, impedit així l'accés directe de les màquines de guerra contra el recinte murari. Està fet amb doble parament de pedres de tamany mitjà, poc treballades i amb reble farcint el seu interior; medeix uns 2 metres d'amplada i es posa en contacte amb la muralla del segle IV a.C. per mitjà d'un paviment. Aquestes característiques, relativament senzilles i de ràpida construcció, així com la

seva datació a finals del segle III a.C. ens fan pensar en la seva possible relació amb el perill Bàrquida que en aquests moments afectava la península.

L'època republicana.

1- La reforma del segle II a. C.

L'arribada dels romans a finals del segle III i sobretot a inicis del segle II a.C. comportarà un canvi important per a la fisonomia de la *polis*, que es reflecteix en la construcció i remodelació dels seus edificis públics principals. En efecte, el sector meridional rebrà un nou impuls de cara a dotar la ciutat d'un espai destinat al culte religiós, que es seguirà mantenint, tot i la creació *ex novo* de la ciutat romana. Per aconseguir això, serà necessari ampliar el seu perímetre murat, en base a la construcció d'unes noves muralles, situades uns 25 metres més al sud.

Aquesta muralla, que és visible en l'actualitat, es caracteritza per tenir dues torres, gairebé quadrades, que flanquegen la porta d'accés a la ciutat. Al seu extrem oest s'hi dibuixa una altra torre, cantonera, que aprofita l'aflorament de la roca natural. A la banda oriental i partint de l'angle sud-est de la torre, la muralla continuava amb un tram llis en direcció al mar, punt on fou tallada per la construcció de la carretera de les dunes i no es coneix la seva continuació.

L'excavació de la seva part exterior l'any 1985, va permetre detectar en alguns punts les seves trinxeres de fundació; el material que van proporcionar aquests treballs, complementats pels obtinguts en les diverses excavacions a l'interior de la ciutat, ens permeten datar-les dins el tercer quart del segle II a.C. (SANMARTÍ & NOLLA, 1986, pp. 81-110).

Per a la seva edificació fou necessari desmantellar i adreçar bona part de les estructures defensives anteriors. Així, la muralla del segle IV a.C. serà ara arrasada fins als nous nivells de pavimentació, aprofitant-ne els blocs treballats per a la nova construcció. Igualment l'accés principal es modifica, fent-se un corredor d'entrada frontal, amb cos de guàrdia i una segona porta que dona a una petita plaça prèvia a l'accés pròpiament dit de la ciutat.

A partir d'aquest moment, el nou espai de què es disposa serà distribuït en tres grans terrasses, seguint la següent ordenació en sentit descendent en direcció al mar:

– La terrassa alta, situada a ponent del recinte, pren com a límit el gran mur contemporani a les muralles externes, que arrenca des de la porta d'accés i marca el sentit del carrer, mentre que els extrems sud i oest venen definits pels murs defensius de la ciutat.

La modificació més important en aquesta part és la lleugera elevació del seu nivell de paviment que fa necessària la construcció d'unes petites escales que permeten pujar-hi des del nivell del carrer. Aquest aixecament del nivell permet encara la reutilització de la totalitat dels edificis cultuals que hi havia en el segle IV a.C., és a dir, el temple d'Asklepi, que continua funcionant exempt, l'altar situat al seu davant que possiblement rep algunes reformes i els edificis de culte situats en la part nord, que segueixen fent de límit d'aquesta plaça.

L'engrandiment del perímetre de la ciutat per la banda sud permetrà disposar d'un nou espai que serà ocupat per una àrea de culte a l'aire lliure i tindrà en la construcció d'un altar de doble ara amb escalinates al costat de ponent, el seu edifici més característic.

El fet que l'excavació es trobi just en aquest punt no permet entrar, de moment, en gaires detalls, ja que amb tota probabilitat hauran de ser retocats posteriorment.

– La terrassa intermitja és ocupada per tota l'àrea d'accés, amb el cos de guàrdia a la banda dreta, distribuït en tres estances contigües; el carrer d'entrada que travessa les antigues defenses del segle IV a. C., el nivell de circulació del qual s'aconsegueix farcint aquest espai fins dos metres per sobre les cotes anteriors; i finalment, la placeta immediata que serveix de nexa entre la terrassa alta i la baixa.

– La terrassa baixa, situada en la part més oriental, està delimitada per les restes de l'antiga muralla del segle IV a.C. al nord, que fou arrassada, servint de fonamentació a un mur, d'amplada molt més reduïda i per les noves defenses del segle II a.C. al sud. A la banda oest es va construir un mur, en sentit nord-sud, que començava a l'angle nord-est de la torre oriental

i que anava a trobar les restes de la muralla del segle IV a. C., on finalitzava; aquest mur de contenció no fou construït per a ésser vist, sinó que arriba només fins al nivell de pavimentació, servint de suport a una filada de columnes, ja que en la seva superfície s'hi han trobat unes pedres planes que els hi feien de base. Això fa suposar que el límit de la terrassa baixa es trobaria més cap a l'oest, deixant espai a una sala axial fins arribar a un altre mur que arrenca de l'angle nord-oest de la mateixa torre i que serveix per aguantar les terres del farcit que forma el carrer d'entrada i el cos de guàrdia.

Al nou espai creat, en forma de rectangle, s'hi realitza ràpidament una gran aportació de terres per assolir un pla horitzontal que marqui el seu nivell de freqüentació. En el moment de la seva formació aquesta terrassa va ser ocupada per una plaça porticada de la qual se n'han conservat alguns elements, la majoria dels quals estaven fets amb pedra sorrenca, que ens han permès restituir el seu aspecte. (SANMARTÍ, CASTANYER & TREMOLEDA, 1990).

D'una banda tenim els fusts de les columnes, alguns *in situ*, d'uns 50 cmts. de diàmetre, que s'assenten sobre unes bases de forma rectangular amb una fonamentació de grans pedres unides en sec. La construcció d'aquests elements es fa contemporàniament a l'elevació de la plaça i funcionen amb una canalització vista que marca la diferència entre la part porticada i l'àrea central oberta, que mesura uns 15 metres d'amplada.

Per a saber l'amplada de les naus laterals del porticat, s'ha agafat com a referència el límit intern de la muralla meridional, que ens dóna 3,85 metres, essent aquestes cobertes a una sola vertent vers l'interior de la plaça. La distància entre els eixos de les columnes és de 2,75 metres, la qual cosa permet calcular en set el nombre de columnes de les naus menors, mentre que en les laterals seria de catorze.

L'extrem oest de la plaça, per les seves característiques i mesures s'ha de tractar de manera diferent, ja que estaria ocupada per una nau amb vertent a dues aigües, sustentada per una columnata central i pels murs de tancament de les naus laterals. La seva amplada total és de 10 metres, que es reparteixen en dues parts iguals, resultant així de major amplada que les laterals. A través d'aquest porticat oest s'accedia a un espai que estava centrat amb l'eix

longitudinal de la plaça i que funcionalment devia estar relacionada amb aquesta última.

Aquesta gran reforma de mitjan segle II a. C., que afecta tota la zona meridional de la ciutat, pensem que respon a un projecte de remodelació unitari que pretenia habilitar tot l'espai a una funció religiosa que des de molt temps abans s'hi venia realitzant i que ben segur era un símbol de prestigi i motiu de visita a la ciutat. L'esmentada activitat cultural seguiria estant centrada entorn el santuari d'Asklepi, que amb l'espai escenogràfic aconseguit en base a tres terraces successives, es situaria a la part alta; d'aquesta manera, la part baixa ocupada per la plaça porticada, no seria un element aïllat, sinó que estaria integrada en el conjunt realitzant la funció d'allotjament pels malalts que vinguessin a practicar les cures pròpies del santuari.

Vegem doncs, com Emporion adopta ràpidament els esquemes de distribució espacial hel·lenístics, basats en la creació d'àrees aterassades, per realçar i conduir cap uns determinats edificis. L'esquema que presenta el sector meridional de la Neàpolis en aquest moment, malgrat la seva modèstia en les proporcions, és molt semblant als que presenten l'*Asklepieion* de Cos i el de Fregellae.

2- El segle I a. C.

Una centúria més tard de les reformes explicades anteriorment i en un moment difícil de precisar dins el segle I a. C., s'experimenta un nou reacondicionament que afecta de manera global tot aquest sector sud i es tradueix en la supressió d'alguns edificis antics i en la creació *ex novo* d'altres. Un dels principals elements que aportarà dades amb valor cronològic serà el de les característiques de les construccions, com els tipus de parament, paviments, elements arquitectònics, etc. ja que al tractar-se d'un edificis que es troben en els nivells superiors de la ciutat foren objecte d'intenses actuacions en els primers anys de treballs sistemàtics a Empúries. No obstant, han estat de gran ajut les dades i anotacions recollides en aquestes primeres excavacions, sobretot en els diaris d'Emili Gandia.

La distribució en tres terrasses es manté vigent, si bé la que rep una transformació més profunda és la terrassa alta, ja que les altres dues mantenen els seus respectius nivells de circulació.

La part alta, situada al costat oest del sector meridional de la ciutat grega, serà objecte d'una nova anivellació que regularitzarà la totalitat de la seva superfície. Es tracta d'un canvi important, ja que en alguns punts el farciment suposarà un canvi de nivell superior als dos metres. Aquesta sobreelevació comportarà la necessitat de construir un nou accés mitjançant una gran escalinata, situada al mateix lloc que l'anterior, és a dir, al final del carrer d'entrada a la ciutat.

Aquest nou nivell vindrà marcat per un paviment fet en *opus signinum*, del qual actualment no en queda cap resta, que cobria l'altar situat davant per davant del temple d'Asklepi, inutilitzant-lo, així com l'escala, el temple i l'edifici en forma d'U que feien de límit per la banda nord i també l'altar de doble ara amb escales al sud. La majoria d'aquests edificis, excepció feta de la part nord, es troben en bon estat de conservació pel fet que no foren arrassats en la realització d'aquestes obres, sinó simplement coberts de terra i runa, quedant sellats pel nou paviment.

L'únic temple que continuarà en funcionament és el d'Asklepi, tot i que el seu aspecte anterior rep una transformació substancial. En primer lloc deixa de ser exempt, ja que els blocs escairats de pedra calcària quedaran igualment coberts i, en segon lloc, es repavimenta la seva cel.la en base a un *opus tesellatum* blanc, voltat amb un *signinum* tessellat decorat amb una cenefa de creus gamades i quadrats amb punt central, obra que suposa una lleugera elevació respecte l'antic nivell. Finalment es construeix al seu costat sud, un nou temple, de característiques semblants i separat de l'anterior per un passadís estret. La seva cel.la està pavimentada amb un *signinum* tessellat, decorat per una retícula romboïdal, limitada per una cenefa de tres línies de punts.

Respecte la part nord, una vegada desafectades les estructures que perduraven des del segle IV a. C., es definirà un nou límit marcat per un gran mur, que fa alhora de paret de tancament d'un porticat inclinat cap a l'interior

de la plaça, del qual se'n conserven solament tres bases que serveixen, però, per assenyalar el seu nivell de funcionament.

El carrer d'entrada, situat com hem dit en la terrassa intermitja, tingué des de la seva formació poques modificacions, tan sols algunes reparacions de la pavimentació del carrer per arrenjar els desgast provocat per una intensa circulació.

En aquest període, l'antiga plaça porticada serà remodelada i adequa l'espai a una nova funció relacionada amb la construcció d'un temple. Aquesta remodelació afecta bàsicament l'extrem oest de la plaça, on es tancarà l'accés a l'espai anexe mitjançant l'aixecament d'un mur d'*opus certum* que marcarà el *temenos* del *Serapieion*.

D'aquesta manera l'espai delimitat serà un rectangle perfecte de 50 per 25 metres de costat i que manté els límits nord i sud intactes, ja que les naus laterals continuaran en ús. La banda oest del porticat, en canvi, serà desmuntada, convertint-se en una nau a una sola vessant inclinada a l'interior de la plaça, regularitzant així les seves mides en relació als braços majors. El fet que el nou límit sigui l'esmentat mur d'*opus certum* farà que s'hagin d'afegir dues noves columnes a les naus laterals, comportant un allargament de l'espai obert interior.

Aquestes transformacions venen corroborades per la mateixa seqüència estratigràfica, que demostra com per a fonamentar els basaments de les noves columnes fou necessari tallar el farciment de la plaça. A més, constructivament hi ha diferències evidents com és l'ús del morter de calç per a unir les pedres o la reutilització de materials com fragments de paviment.

L'element més important d'aquest moment el constitueix l'edificació del temple de Serapis, del qual se'n ha conservat una part important del podi i els accessos laterals. Per a la seva construcció fou necessari desafectar l'ala oest del porticat i la inutilització parcial de la canalització que corria per la banda interior. Probablement es refereix a la construcció del temple i a la reforma del porticat la làpida bilingüe dedicada a Serapis per l'alexandrí que tenia per nom *Noumas*, que fou trobada fragmentada en diversos indrets del sector sud que és objecte d'estudi (ALMAGRO, 1952, pp. 18-19; IRC, 1992, pp. 46-48).

Les excavacions entorn el temple han permès veure com les seves fonamentacions arriben fins la roca natural, per la qual cosa fou necessari obrir unes grans trinxeres en el farcit i que al omplir l'espai sobrant amb les mateixes terres la seva excavació no va aportar dades cronològiques d'importància. Un tret característic és la utilització amb abundància de la calç.

La seva divisió interna és fàcil d'observar donada la separació en dues parts, una anterior, que delimita l'espai reservat a la *pronaos*, i una altra posterior, corresponent a la *cella*. La longitud total del temple és de 12,5 metres i la seva amplada de 10 metres. Pel que fa a la seva pavimentació, no se'n ha conservat cap resta però, sabem, per una notícia donada per Puig i Cadafalch, que en la cel.la hi havia restes d'un paviment d'*opus signinum*. El parament conservat era fet d'*opus certum* cobert per una capa de revestiment pintat.

Les restes vistes d'aquest temple són prou importants com per permetre la seva restitució ideal seguint les normes arquitectòniques dictades per Vitruvi, resultant un temple tetràtil i pròstil. La conservació d'alguns elements del podi, sobretot la motllura de base —*kyma reversa*—, l'ús de la qual es comença a generalitzar a partir del segle II a. C. i els accessos amb escales laterals adossades, ens permeten trobar nombrosos paral.lels arreu del Mediterrani.

La reconstrucció hipotètica del *Serapieion* demostra que l'aprofitament d'un marc i d'unes estructures preexistents condicionà tant les dimensions com les característiques constructives del temple (ordre arquitectònic, materials, etc.), per aconseguir la seva integració dins un conjunt harmònic (SANMARTÍ, CASTANYER & TREMOLEDA, 1990; SANMARTÍ, CASTANYER & TREMOLEDA, 1991).

Les modificacions que rep tot el sector sud de la Neàpolis no ens han de fer perdre el sentit unitari del conjunt, ja que segueix funcionant com una àrea cultural. No obstant, s'ha de distingir clarament la terrassa alta ocupada per l'*Asklepieion* i la part baixa que s'individualitzarà com a *Serapieion*, dedicades a dues divinitats amb facultats curatives. L'advocació al déu alexandri esdevé el resultat lògic d'un seguit d'influències orientals que

conduïxen al sincretisme religiós que una ciutat oberta com Emporion no podia deixar de rebre.

Les darreres modificacions.

Posterior a aquesta última gran reorganització i en un moment difícil de precisar, però probablement lligat a la constitució del *Municipium Emporiae* i, per tant, lligat a la construcció de la muralla diagonal, que partint de l'angle sud-oest del torreó més occidental va en direcció a la ciutat romana.

Recolzant aquesta hipòtesi tenim la construcció d'un nou temple, de dimensions superiors al d'Asklepi, a un nivell més alt i del qual se'n han conservat restes de la fonamentació i del mur de separació entre la cel·la i la pronaos, així com dels murs que delimitaven l'accés frontal; que no hauria estat possible edificar si la muralla oest no hagués estat desafectada, ja que la cel·la ultrapassa l'antic límit murari.

Respecte la seva dedicació i característiques arquitectòniques no en tenim cap referència, que pel fet de trobar-se a un nivell alt degué ésser sistemàticament saquejat. Tampoc les antigues excavacions pogueren recuperar massa dades al respecte.

Finalment, la darrera modificació important serà la gran cisterna de quatre departaments, excavada davant mateix del temple d'Asklepi, que anava coberta amb una volta que devia assolir el nivell superior de paviment i degué recollir tota l'aigua de la zona mitjançant clavagueres i conduccions que hi menaven. És clar però, que per a la seva construcció es va haver de perforar l'esmentat nivell de paviment com ha permès demostrar l'excavació i les dades recollides als diaris.

A partir d'aquest moment no coneixem cap nova edificació rellevant. Les úniques dades de què disposem fan referència al moment d'abandó, que s'ha de situar ja en època imperial, en el marc de la crisi general que afecta Empúries i la Neàpolis en particular.

LA METODOLOGIA D'EXCAVACIÓ.

L'excavació de la part sud de la Neàpolis, per les seves dimensions i característiques feien indispensable la utilització d'un sistema de registre, rigorós i àgil, tant pel treball de camp com al laboratori (CASTANYER *et alii*, 1992). Es tracta d'una adaptació basada en els principis establerts sobre estratigrafia arqueològica per Harris (HARRIS, 1979), que treballa sobretot en l'aspecte del processament de les dades com han fet determinades experiències (BATS *et alii*, 1986).

La recollida de dades comença, en el nostre cas, amb la formulació d'hipòtesi i en la interpretació de les restes exhumades anteriorment. Hem de tenir present que aquí es començà l'excavació del jaciment l'any 1908 i que, per tant, molts dels edificis eren ja visibles. Per establir la seva seqüència històrica disposàvem dels diaris deixats per Gandia i de la informació que proporcionava les noves excavacions.

L'àrea de treball abastava tota la franja, d'uns 30 metres aproximadament, del sud de la ciutat grega, espai ocupat, *a priori*, per edificis de caràcter públic. El seu límit meridional quedava definit per les muralles exteriors, mentre que el nord és més variable. Per facilitar la feina, l'espai es va dividir en diferents blocs, de més a gran a més petit, el primer dels quals és l'àrea (sud de la Neàpolis) i que correspon al terreny delimitat anteriorment. Aquesta es subdivideix alhora en diferents sectors, que per la seva fisonomia i topografia poden considerar-se de manera individualitzada. En total n'hem establert quatre: el primer d'ells correspon a la terrassa ocupada pel temple de Serapis; el segon abasta l'espai entre aquesta terrassa inferior i el carrer d'accés a la ciutat; el sector 3 equival a la part més elevada, entre l'anterior i la muralla de tancament oest i dominada per l'edícul d'Asklepi; finalment el quart sector ocupa la part més al nord de la muralla del segle IV aC., en contacte amb l'interior de la ciutat. Les característiques dels edificis (porticats, temples, etc.) i la topografia (disposició en terrasses) faciliten la divisió comentada.

La unitat més petita és el quadre, que serveix per individualitzar les cales i excavacions que es fan a dins de cada sector. La situació i mesures de cadascun dels quadres depèn dels problemes que es pretenen resoldre. Es

numeren de manera correlativa segons la marxa dels treballs, reservant un marge de números suficient per a les diferents unitats estratigràfiques (en solem deixar 1000, encara que en intervencions molt puntuals n'hi ha prou amb 100). Així, les sigles N3-5020, sabem que corresponen a la unitat nº 20, del quadre 5000, que es troba al sector 3, de les excavacions de l'àrea sud de la Neàpolis. Malgrat tot, aquestes divisions són més aviat teòriques i de vegades es pot donar el cas que un quadre serveixi de límit entre dos sectors. Serveixen per poder situar totes les intervencions, unitats, planimetria, etc. a l'espai on treballem.

La base del registre de l'excavació és la unitat estratigràfica (U.E.). Les unitats poden ser de composició i forma molt diferent, però sempre han de correspondre a les observacions realitzades sobre el terreny i, per tant, amb tot el que s'ha individualitzat durant la mateixa. Les característiques de cada unitat s'especifiquen en una fitxa, el disseny i la configuració de la qual s'adapten a les necessitats de la intervenció. L'aplicació d'aquesta metodologia no és nova a Empúries (AQUILUÉ *et alii*, 1984, pp. 26-30) i els seus bons resultats quedaren demostrats en les campanyes realitzades d'ençà l'any 1980. Si bé la filosofia general de les fitxes utilitzades durant les excavacions del fòrum és gairebé la mateixa, la més gran complexitat de la zona ha fet que s'hi hagin anat incorporant d'altres elements i se n'hagin suprimit d'altres que pràcticament no es feien servir.

L'estructura de la fitxa de registre està pensada per obligar l'excavador a realitzar un esforç per tal de relacionar cadascuna de les unitats amb la resta i interpretar-les d'acord amb la seqüència general. Aquest esforç es materialitza en la confecció dels diagrames estratigràfics o "màtrix" i on es troben representats tots els números d'U.E. (estrats, estructures o elements). La posició temporal de cada unitat la determinarà la seva relació amb les altres (cobreix, talla, es recolza, etc.), ja sigui per contacte directe o per posició relativa. Malgrat la diversitat de relacions que es poden presentar, la clau es troba en determinar la anterioritat, igualtat o posterioritat respecte la resta d'unitats, ja que, per exemple, si un estrat cobreix, talla, s'entrega o es recolza amb una altra U.E. estem definint, en tots quatre casos, una relació de posterioritat respecte els altres.

Les fitxes s'estructuren en diferents blocs, segons el tipus d'informació que recullen. El primer d'aquest fa referència a la situació (sector, quadre etc.) i documentació (fotografia i planimetria) que es recull de cada unitat. La seva numeració es farà de manera correlativa i dependrà del procés que s'ha seguit durant l'excavació. Aquesta sigla es mantindrà també durant l'inventari i classificació del material. Segons la seva naturalesa les capes o dipòsits es divideixen en unitats positives, que són totes aquelles que tenen volum -ja sigui estructures o sediment- i les negatives, totes les que han deixat alguna evidència però que no són palpables físicament. Aquestes últimes són molt importants, doncs permeten recuperar informació d'activitats i fets que d'altre manera no quedarien reflexats en la seqüència del jaciment. Alguns exemples d'unitats negatives són el tall realitzat al terreny per construir un mur o el desgast de la superfície d'un paviment.

El segon apartat es refereix a les unitats positives, que es subdivideixen en sediments i estructures. Les primeres són totes les capes de terra, aportades o no artificialment, mentre que les segones són fruit de l'acció humana, però d'ambdues cal fer-ne una descripció detallada de la seva composició, potència, disposició, etc. El registre ha de permetre recuperar, una vegada destruïda l'evidència, la seqüència estratigràfica i les seves característiques. La descripció consta d'uns apartats fixos, creats per tal d'uniformitzar i objectivar la informació, en els quals només s'ha de marcar les caselles corresponents i d'altres, menys específics on l'excavador pot anotar d'altres dades que considera d'interés.

La relació temporal queda ben definida en un apartat específic, on s'hi enregistra el tipus de relació de la unitat en qüestió amb totes aquelles amb les quals hi té un contacte directa. Aquest procés comporta ja una labor interpretativa, tal és el cas, per exemple, de la relació farceix/farcit o talla/tallat, on a més del factor anterioritat o posterioritat s'assenyala la causa de la seva formació. L'agrupació de les unitats formades sincrònicament ens permetrà establir les diferents fases de l'evolució del jaciment.

La fitxa inclou també un altre apartat que fa referència a la interpretació, que consta d'un ventall d'opcions que resumeixen la major part de les causes de formació de la unitat que s'enregistra (destrucció, construcció, ocupació,

etc.) i reservant una darrera casella per a poder escollir d'altres possibilitats. L'elecció d'un d'aquest apartats cal justificar-la en el quadre d'observacions que es troba dins el mateix bloc. Així, el procés d'edificació d'una habitació d'una casa inclourà diverses unitats, com ara el tall de les trinxeres per assentar-hi els fonaments, el farcit d'aquestes, les banquetes dels murs, el seu alçat i el sòl o paviment.

El següent bloc és el de la datació, que es determina d'una banda pels materials que conté cada capa i per la posició/relació amb la resta d'unitats. Si es tracta d'un estrat amb fragments de ceràmica o d'altres elements amb valor cronològic hem de remarcar, en primer lloc, si existeix o no el risc d'intrusions, lo qual s'haurà de tenir en compte a l'hora de precisar els límits cronològics. Les intrusions poden ser degudes a fenòmens molt diversos, com per exemple el forat realitzat per algun animal o a la inundació produïda per la pluja. En tots els casos, els fragments considerats com intrusions no es tindran en compte quan classifiquem el material i per tant no s'inclouran en l'estadística posterior. La datació propiament dita es fa mitjançant un ventall delimitat pels termes *post quem* i *ante quem*, que es determinen en virtut de la presència d'unes categories ceràmiques i d'uns tipus o formes específiques o per la seva absència. La posició estratigràfica és també un factor important, sobretot pel que respecta a les estructures, a l'hora d'establir aquests marges.

És convenient situar en el croquis l'estrat o l'element dins l'excavació, per tal que ràpidament poguem saber on ha aparegut i també de la seva forma i característiques. Tal com indica el títol, es tracta d'un dibuix aproximat, amb una finalitat orientativa i que no preten substituir les plantes parcials o de detall. No cal tampoc que estigui a una escala concreta o que les seves mides siguin del tot exactes. És important, en el cas que l'unitat correspongui a un paquet de terra, després de la seva delimitació i neteja, anotar les Z abans de la seva extracció. Normalment s'agafen sempre en els mateixos punts, encara que la troballa d'elements d'interés fora d'aquests ens pot obligar a agafar-ne de nous. Tantmateix, en cas que la superfície sigui molt irregular anotarem les Z de cada canvi de nivell. Aquesta feina, juntament amb la confecció de les plantes de cada una de les capes, és indispensable per recuperar i restituir més endavant la seqüència estratigràfica de les zones ja excavades.

El darrer apartat de què consta la fitxa permet anotar la recollida de mostres per efectuar diferents estudis per obtenir informació d'aspectes relatius a les característiques físiques de la capa en qüestió o de la vida quotidiana dels habitants de la ciutat. D'entre aquests estudis els més habituals són l'anàlisi paleocarpològica i antracològica. És important especificar si la mostra recollida correspon a la totalitat de la unitat o si pel contrari n'és només una part. En aquest cas hem d'indicar la quantitat, en litres, de sediment que estudiem.

Quan a la part gràfica, l'excavació del sector sud, per les seves dimensions, aconsellava utilitzar escales no massa grans. Previament a les tasques d'excavació, es fixà una quadrícula de 10 x 10 metres, que serviria per encaixar i situar les diferents plantes parcials de cada quadre i zona. El registre planimètric està format per les plantes i les seccions. La tasca més important era confeccionar un nou plànol de tota l'àrea d'excavació, atès que la documentació de què disposavem fins aquell moment era molt general i no permetia veure en detall les característiques de cada construcció. Aquesta planta es realitzà a escala 1 : 50 i una vegada finalitzada se n'han fet reduccions a 1 : 100, de manera que ocupa només un full DIN-A 3, lo qual permet treballar-hi més còmodament. La documentació de les estructures i edificis comportava sovint la realització de plantes a escales menors, sobretot a 1 : 20, ja que d'aquesta manera hi queden registrats tots els detalls. Per casos molt concrets, com ara l'excavació d'una llar, petit forn o una tomba, el dibuix es fa a una escala encara més petita, a 1 : 10.

Les seccions són l'altre gran bloc de la documentació planimètrica. Segons el procés que hem seguit per realitzar-les en distingim els següents tipus. Les més nombroses són les seccions acumulatives, que són aquelles que es confeccionen a mesura que avança l'excavació. Tal com hem explicat anteriorment, en les fitxes de registre es dibuixa en planta la superfície de cada estrat i també s'hi anoten diverses cotes respecte al punt zero de l'àrea o del jaciment. Els punts on es prenen aquestes profunditats poden ser sempre els mateixos o anar variant segons les necessitats de cada moment. D'aquesta manera poden reconstruir la secció d'una determinada part sense haver de

deixar testimonis o perfils innecessaris. Tot i aixó, hom dibuixa també els límits dels quadres d'excavació.

Finalment, pel que respecta a les seccions, hi ha les generals, que travessen tot el sector sud, en sentit oest-est i nord-sud. Per a confeccionar-les es van acoplant les de cada sector. Són molt útils per a mostrar el perfil topogràfic de l'àrea d'estudi i per plasmar la sedimentació que s'hi ha acumulat. La simplificació d'aquesta estratigrafia segons les agrupacions d'unitats per fases d'ocupació, permet visualitzar, per períodes, aquest procés. El dibuix ha de mostrar amb claretat les línies de contacte entre les diferents capes i les estructures. L'ús d'una mateixa simbologia és molt aconsellable, ja que d'aquesta manera s'identifiquen ràpidament tots els elements que hi són representats.

Molt important és el registre dels materials apareguts durant l'excavació. En el nostre cas, els treball de camp implicava recuperar un volum considerable de fragments ceràmics, que calia classificar i inventariar per tal de donar el suport cronològic i definir la seqüència històrica de l'àrea. El sistema d'inventari havia de ser doncs àgil i prou rigurós, de manera que es pogués classificar ràpidament el material de cada estrat i que ens proporcionés informació suficient sobre els tipus apareguts i la seva datació. L'excavació tenia com objectiu prioritari resoldre els problemes de l'evolució urbanística de la part sud de la Neàpolis, de manera que dels inventaris ens interessa el seu valor cronològic, més que els aspectes purament ceramològics. L'inventari dels materials apareguts es divideix entre els objectes ceràmics i els no ceràmics. Veiem ara, de forma més detallada, els primers.

L'ampli ventall cronològic del jaciment, des del segle VI aC. al segle I, feia difícil concentrar en una sola fulla d'inventari totes les categories ceràmiques que podiem trobar; aquest es dividí en dos blocs, l'un destinat a comptabilitzar les ceràmiques aparegudes fins a època augustea (CPIEMP) i l'altre fins l'abandonament de la ciutat (CIEMP). La utilització d'aquest sistema d'inventari s'inicià l'any 1986, just quan es començà el programa d'excavacions del sector sud. La seva aplicació s'ha mostrat molt eficaç, la qual cosa no vol dir que durant aquest temps no s'hi haguin realitzat algunes

modificacions, sobretot pel que fa a la definició d'algunes categories ceràmiques (el treball pràctic demostrà que algunes caselles no s'omplien mai, de manera que hom decidí anar ajustant l'inventari als materials que més apareixen al jaciment). Aquest sistema va substituir les velles fulles de comptatge, molt més detallades (on s'especificaven les formes, etc.) i per tant més lentes d'omplir. A la pràctica només s'especificaven amb detall determinats tipus ceràmics, segons els coneixements de la persona encarregada de la classificació, de manera que la informació que recollien era molt desigual. El nou inventari, que ocupa només una sola fulla, malgrat que no recull tantes especificacions, proporciona una informació més uniforme i permet una classificació més ràpida.

A l'igual que les fitxes d'excavació en la part de l'encapçalament s'hi recull l'informació relativa al número de l'estrat, així com l'any que es va excavar. Les altres caselles fan referència a la seva situació en el magatzem i al nom del que realitza l'inventari. És important assenyalar la seva situació topogràfica ja que d'aquesta manera es poden localitzar ràpidament les caixes per a estudis posteriors.

L'inventari es compon d'un seguit de categories ceràmiques, agrupades per conjunts, de les que n'hem d'especificar la quantitat total de fragments recuperats i el nombre màxim d'individus (equival al nombre màxim de bases o vores diferents de cada categoria). Aquest darrer interessa sobretot per l'estudi estadístic de cada conjunt. El primer bloc dels inventaris representa el resum dels materials apareguts en l'estrat i en ell s'hi assenyala la quantitat total de ceràmiques trobades (NB-TOT), de ceràmica feta a torn (C-T-F), la feta a mà (C-N-T), d'àmfores i de dolium. Serveix per fer-nos una idea ràpida de les característiques del material i en determinades ocasions per confirmar o desestimar algunes hipòtesis de l'excavació (la funcionalitat d'alguns espais, etc.).

De la variable 6 en endavant hi trobem totes les categories ceràmiques, agrupades segons les seves característiques físiques i procedència. El primer grup (de la variable 6 a la 10) és el de les ceràmiques fines importades; de l'11 a la 18 tenim les importacions de ceràmica de vernís negre, des de l'Àtica, com a més antiga fins a la campaniana B i imitacions; el grup següent, fins al

34, inclou les ceràmiques comunes, ja siguin d'importació com les comunes gregues, púniques o itàliques com les locals, al final d'aquest bloc s'inclouen les parets fines i els ungüentaris; el darrer bloc important és el de les àmfores, també tant les importades com les locals, que arriben fins la variable 44. La darrera variable, la 45, està separada de la resta ja que està destinada a comptabilitzar les intrusions detectades als estrats i no comptabilitza amb el total.

L'apartat cronològic es complementa amb el diagnòstic de la cara posterior de la fulla. Aquí hi trobem classificats -segons la quantitat, formes i cronologia- els estrats. D'aquesta manera s'estableix una gradació en funció de la datació que donem a cada capa, que va des de conjunts amb una datació molt precisa a d'altres indatables. El ventall de 5 possibilitats és suficient per poder-hi encaixar els diferents estrats que s'han d'inventariar. En primer lloc hi tenim els conjunts amb una composició molt homogènia i que permeten donar una cronologia molt precisa. Per afinar la datació hem de considerar la presència, absència o quantitat de les diferents categories ceràmiques especificades en l'anvers de la fulla. Aquests marges cronològics es poden modificar en un darrer apartat, després de l'estudi més exhaustiu del material o una vegada confirmada la posició estratigràfica de l'estrat en el matriu general de l'excavació.

Juntament amb les fitxes per a la classificació i comptatge de la ceràmica, s'en varen crear unes altres per a la resta d'objectes, que s'anomena (MNOCEMP, material no ceràmic d'Empúries). La seva distribució i organització és molt semblant a les anteriorment comentades i potser la principal diferència és que només s'especifiquen el nombre total de fragments recuperats, atès que és impossible, en la majoria de les vegades, determinar el total de peces. L'encapçalament és gairebé idèntic a la fitxa CPIEMP.

Internament la fitxa es divideix en sis blocs, segons la naturalesa i característiques del material: metall, material superestructural, material constructiu, vidre, fauna i matèria orgànica. Cadascun d'aquests apartats es subdivideix en diferents caselles, per poder especificar per exemple en el cas dels materials constructius si es tracta de teules, de fragments de paviment o

de revestiment. Cada bloc compta amb un espai reservat per tal de poder-hi incloure les troballes més rares o pocs freqüents. Les indicacions cronològiques seran les mateixes que les dels inventaris ceràmics.

Tota la informació relativa al material d'un estrat s'introdueix en una base de dades, que és l'equivalent a la fulla d'inventari de paper. Aixó permet manejar molt més ràpidament les dades i a més tenir perfectament controlat el material al magatzem. L'arxiu de dades consta d'un model bàsic (l'inventari de camp), a partir del qual s'han creat diversos sub-models que proporcionen una síntesi de qüestions concretes, com per exemple els percentatges del total de la ceràmica fina importada, de les àmfores, de la ceràmica comú, etc. Aquesta informació numèrica es pot transformar a través de programes de gràfics o estadístics.

ELS SONDEJOS DE 1993.

SECTOR 4, QUADRE 3000

L'estratigrafia.

La intervenció en aquest sector de la Neàpolis —situat a la zona més oriental de la ciutat grega, prop de la tanca que separa les restes del conjunt arqueològic del passeig marítim d'Empúries, i a tocar al parament intern de la muralla grega del segle IV a. C. (fig. 1)— tenia com a finalitat reafirmar la seqüència estratigràfica detectada l'any 1985 al proper quadre 5000 i documentar les possibles estructures suburbanes anteriors a les defenses del segle IV a. C.

Es va plantejar la realització d'una cala de 3'50 m per 2'75 m, delimitada al sud per la muralla grega, al nord i a l'oest per les restes de dues estructures urbanes pertanyents a la darrera fase d'edificació d'aquest sector urbà, i a l'est per el límit arbitrari de la cata. La zona havia estat afectada, amb una potència de 1'50/2 m i de forma molt irregular, per les excavacions efectuades per Emili Gandía a començaments de segle.

La seqüència detectada, un cop excavat l'estrat superficial creat amb posterioritat als treballs de Gandía (UE-3000) i deixant de banda la seqüència estratigràfica superior totalment desapareguda —exceptuant les restes d'edificacions esmentades (UE-3001, 3003 i 3005)— va ser la següent:

* Un nivell de pavimentació (UE-3007), posterior a la construcció de la muralla del segle IV a. C. (UE-3002), la funcionalitat del qual es desconeix donat que va ser afectat per l'excavació de Gandía en gairabé tota l'extensió de la cata. Aquest paviment està sustentat per un estrat de preparació (UE-3008) que s'adossa clarament al parament interior de la muralla i la seva trinxera constructiva. Potser aquest paviment estigui relacionat amb l'adequació del sector dins de muralles, un cop finalitzats els treballs de construcció de la muralla.

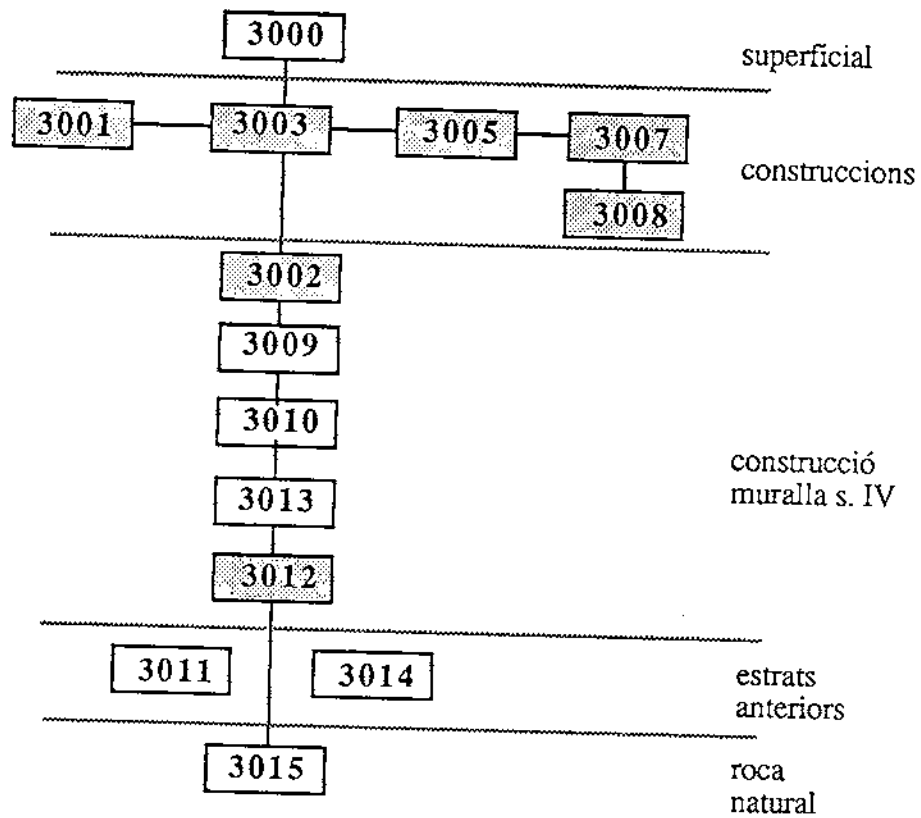
* Per sota de 3008 apareix clarament la trinxera de construcció de la muralla (UE-3012), amb una amplada de 2'10 m en la seva part superior i que es va fent cada cop més estreta fins a una amplada de 0'40 m en la base de la

muralla. La seva potència es d'uns 1'40 m i estava reomplerta amb una sèrie d'estrats (UE-3009, 3010, 3013) de textura, coloració i composició diversa, amb restes de materia orgànica, cendres, i gran quantitat de fragments ceràmics, ossos i altres deixalles. Les seves característiques testimonien que son terres procedents dels estrats d'abocador existents en el sector amb anterioritat a la construcció de la muralla i que van ser tallats per a la realització de la trinxera constructiva i tornats a abocar dins de la mateixa. La seva cronologia, a manca de l'estudi dels materials, confirma la construcció de la muralla dins del primer quart del segle IV a. C. En el fons de la trinxera, un cop buidat el darrer estrat de rebliment, apareix per sota de la darrera filada constructiva de la muralla una superfície regular de pedres i, potser en alguns sectors, de la mateixa roca, agafades en sec i amb afloracions de "cervell de gat" entre els intersticis (UE-3015). Aquesta superfície va ser creada pels constructors de la muralla a fi i efectes de disposar d'una base segura i regular per a iniciar la seva edificació.

* Amb anterioritat a l'edificació de la muralla, hem detectat un estrat d'abocador (UE-3011), de 0'70 m de potència, amb abundants deixalles ceràmiques i orgàniques amb materials de la segona meitat del segle V a. C. i inicis del segle IV a. C. (ceràmiques àtiques de figures rojes, ceràmiques àtiques de Saint Valentin, ceràmiques àtiques de l'estil "delicate class", etc) que ha estat excavat en la seva totalitat. Per sota d'ell, apareix un altre estrat (UE-3014), segurament també d'abocador, que no ha estat excavat degut a que es va finalitzar la intervenció en aquest sector abans de la seva excavació.

MÀTRIX 4-3000

El material ceràmic.

93-N-4-3008.

1- Base de kylix àpode àtica de vernís negre; argila castany, grisa en alguna banda; vernís negre brillant. Fons extern decorat amb faixes i cercles concèntrics; fons intern amb decoració composta per petites palmetes lligades, cercles concèntrics incisos i besants; 425-400 aC.

2- Peu de skyphos àtic de vernís negre; argila castany rogenc. Vernís negre, reservats la superfície de repòs i el fons extern.

3- Peu de kylix àtica de peu alt; argila agrisada, tornejat descurat, vernís negre. La superfície de repòs i la vora exterior de l'anell reservades; c. 475 aC.

4- Coll d'àmfora jònio-massaliota; argila grisa en el nucli que passa a beix en les superfícies; 475-400 aC.

93-N-4-3009.

1- Ceràmica grega d'occident; boca de gerra, argila roja, ben cuita. Pintada a roig morat a l'exterior des de sota del llavi en avall.

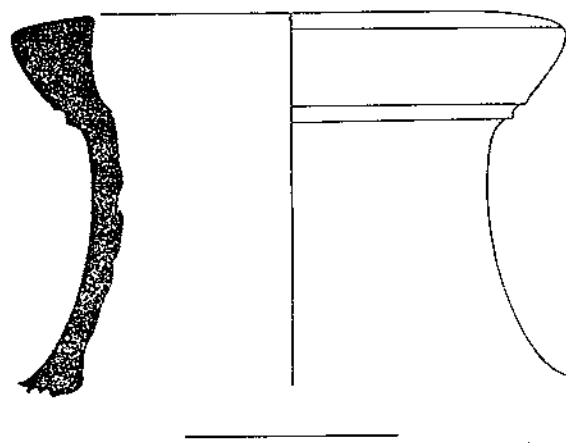
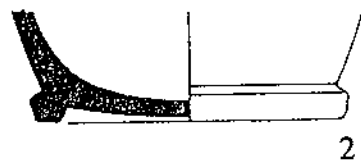
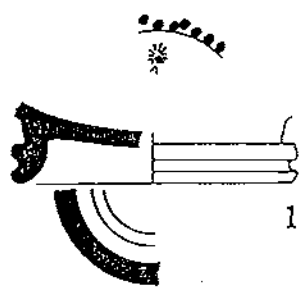
2- Ceràmica grisa monocroma, petit bol; argila grisa amb molta mica fina platejada.

3- Tros de peu d'un skyphos de figures roges amb decoració sobrepintada amb blanc. En el segle V hi ha ceràmica àtica amb pintura blanca afegida, però aquest fragment s'assembla molt a la peça núm. 198 de Hayes, precedent de Taranto (400-300 aC.) o la decoració del kylix núm. 200 trobat a la regió de Foggia (375-350 aC.).

4- Saler àtic de vernís negre; argila castany rogenc. Vernís negre que cobreix totes les superfícies; 375-350 aC.

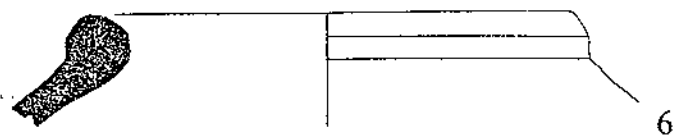
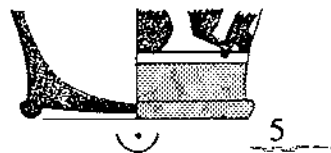
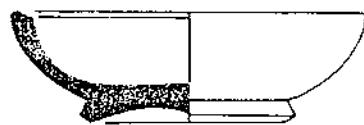
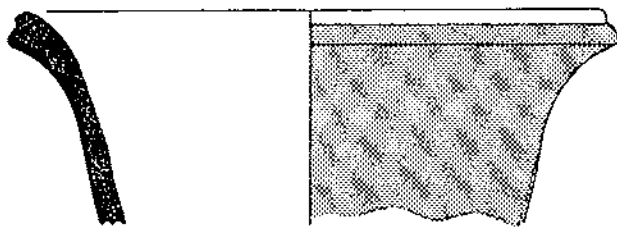
5- Peu de skyphos àtic de figures roges; argila castany rogenc. Vernís negre que cobreix totes les superfícies menys la de repòs i el fons extern; c. 400 aC.

6- Boca d'àmfora púnica PE-13; argila castany rogenc amb molts grans de calç.

93-N-4-3008

0 5

93-N-4-3009

93-N-4-3011

1- Ceràmica grega d'occident, tros de bol; argila castany rogenc clar; pintura roig ataronjat per dins i per fora.

2- Ceràmica grega d'occident, tros de bol; argila castany rogenc clar amb punts de calç, engalba més clara.

3- Ceràmica grega d'occident, boca d'enòcoe; argila castany clar rosat. Decoració de pintura roja al llavi i al coll.

4- Ceràmica grega d'occident, peu de plat; argila castany clar amb punts de calç. Restes de pintura roig ataronjat.

5- Ceràmica grisa monòcroma, fons de plat; argila grisa amb mica platejada fina i abundant.

6- Ceràmica grisa monòcroma, vora de bol; argila grisa.

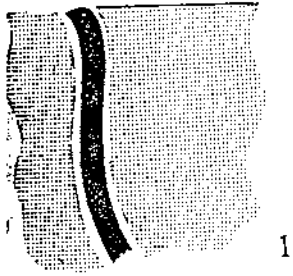
7- Ceràmica grega d'occident, boca de gerra; argila castany clar, dura. Engalba groguenca, faixa de pintura morat sobre el llavi.

8- Ceràmica àtica, peu de kylix; argila castany clar. Vernís negre, la superfície de repòs, la vora externa de l'anell reservades i el centre del fons extern reservats; grafit de dues lletres lligades; 500-540 aC.

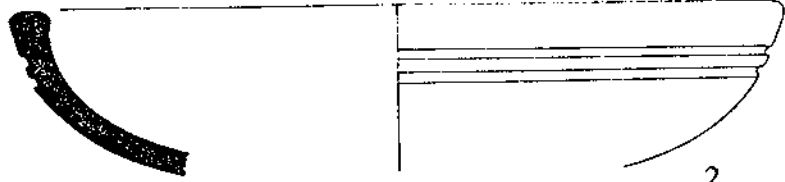
9- Ceràmica àtica de vernís negre, peu de skyphos; argila castany clar. Vernís negre interior i exterior, reservada la superfície de repòs i el fons extern en el qual hi ha un grafit d'una lletra; 500-450 aC.

10- Peu d'enòcoe àtica; argila castany clar. Vernís negre a l'interior i a l'exterior, només es reserva una part del fons extern; 500-480 aC.

11- Vora de llàntia àtica; argila castany rogenc. Vernís negre interior i exterior; disc superior reservat i ornat amb estries; s. V aC.

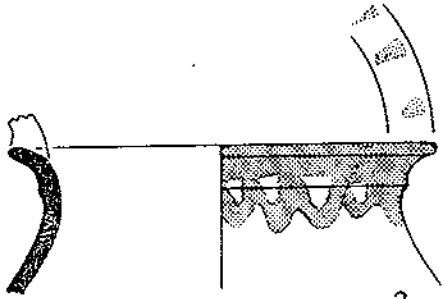

1

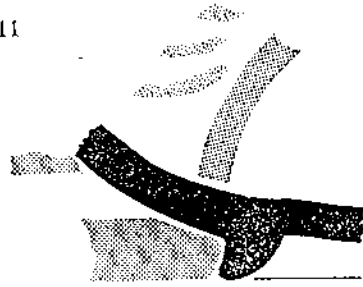

2

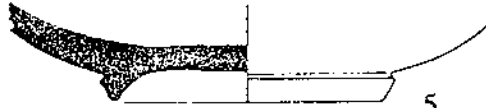
93-N-4-3011

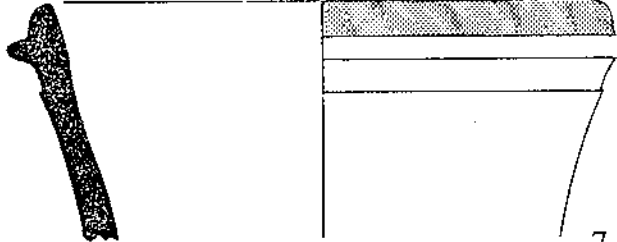
3

4

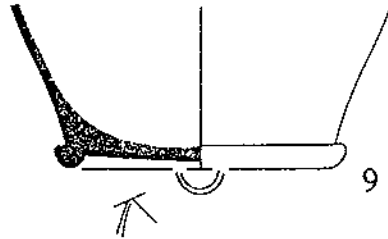
5

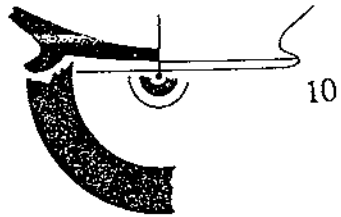
7

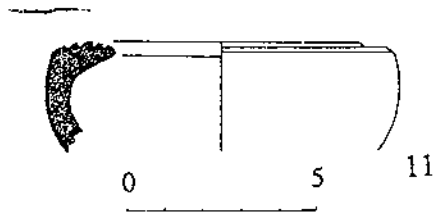
8

9

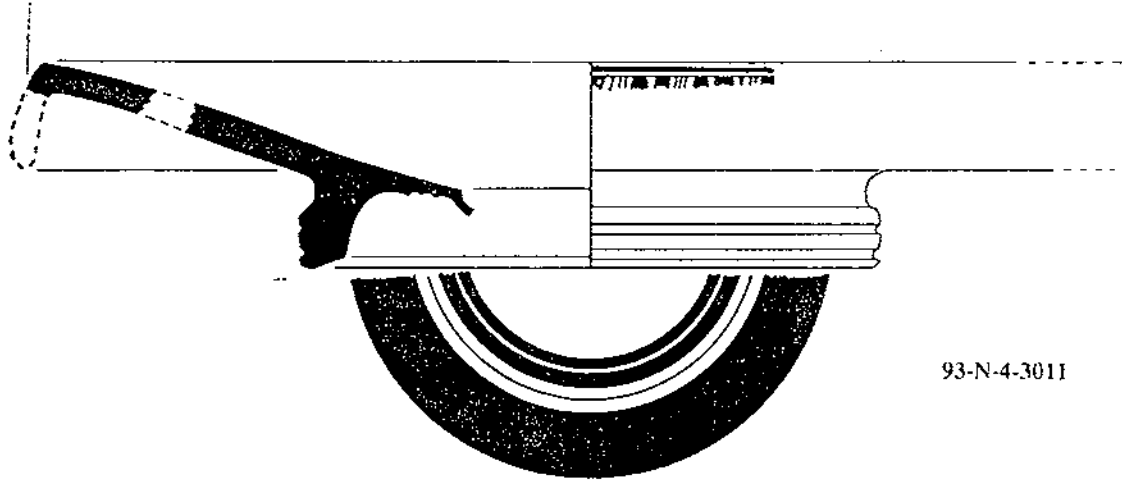
10

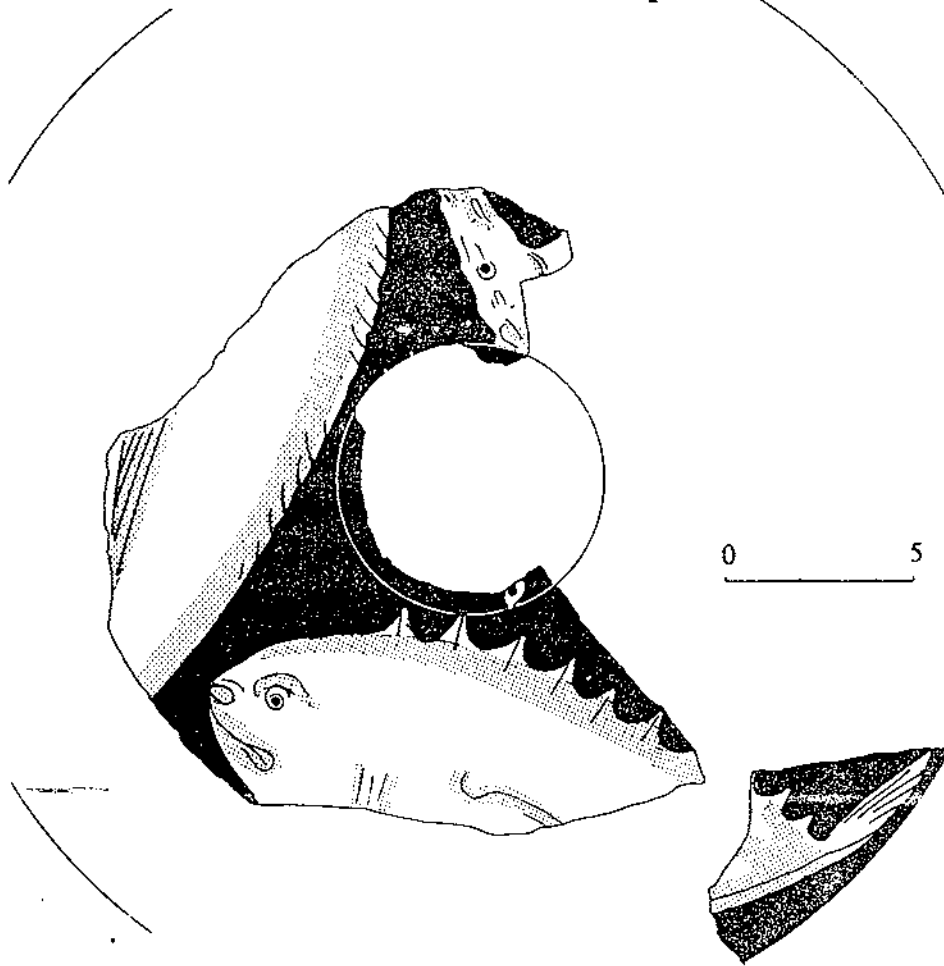
11

1- Set fragments d'un plat de peix àtic de figures roges; argila castany rogenc i vernís negre. Dins de l'evolució d'aquest vas és una peça antiga pel perfil motllurat de l'anell del peu i del fons extern (c. 400aC, veure Agora núm. 1066). No és sud-itàlic perquè en aquest cas el dors dels peixos s'orienta cap a la cassoleta central (que també estava decorada). Es poden identificar les espècies representades (hi ha un mero i un cavallet de mar).

1

1- Askos àtic de figures roges; argila castany agrisat. Vernís negre i decoració només a l'exterior; potser pertany a la peça del griu; c. 400 aC.

2- Vora de tapadora de lekanis àtica (o sud-itàlica) de figures roges amb retocs sobreposats de pintura blanca; argila castany clar que sembla haver estat sotmesa al foc després de trencada.

3- Nansa de lekanis àtica de peu alt; argila castany rosat. Vernís negre que no arriba a l'interior de la nansa; decoració de llengüetes molt matusseres; 480-450 aC.

4- Askos àtic de figures roges; argila castany agrisat. Només es decora i vernissa l'exterior; figura d'un griu en repòs; Grup G; c. 400 aC.

5- Pivot d'àmfora; argila gris groguenc, amb mica platejada.

6- Boca d'àmfora púnica PE-13; argila castany rogenc amb molts grans de calç, dura; 425-375 aC.

7- Boca d'àmfora ibèrica; argila castany clar, dura.

8- Boca d'àmfora ibèrica; argila castany clar.

93-N-4-3011

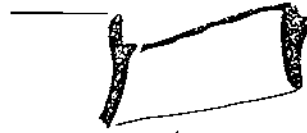
1

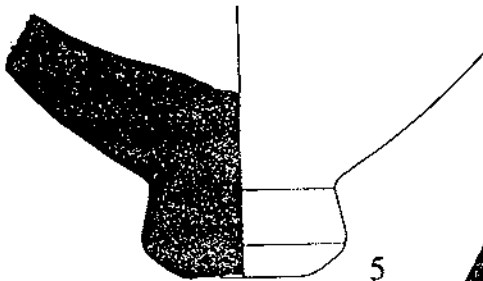
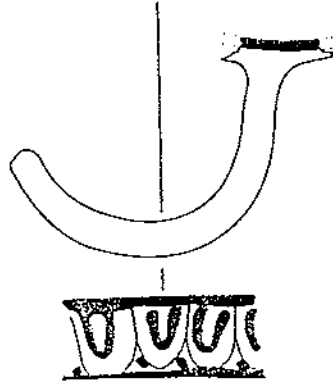
2

4

3

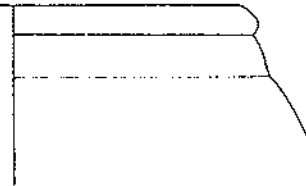

5

0

5

6

7

8

93-N-4-3013.

1- Ceràmica grega d'occident, boca de gerra; argila castany clar, dura. Restes d'una faixa de pintura roig fosc a la part alta del coll.

2- Tros de ceràmica ibèrica; argila roja, tova. Pintura roja de pinzell múltiple sobre engalba groguenca.

3- Ceràmica grega d'occident, nansa de gerra; argila beix, pintura negrosa.

4- Ceràmica grega d'occident, boca i arrencament de nansa d'una gerreta; argila castany clar, dura. La nansa i el llavi pintats de color castany rogenc.

5- Tros de vora de kylix àtica de vernís negre, tipus "Castulo cup"; argila castany. Vernís negre; 450-400 aC.

6- Peu de kylix àtica de vernís negre, tipus "Delicate Class"; argila castany rogenc. Vernís negre que reserva només una faixa a l'exterior entre l'anell del peu i el fons extern, el qual és motllurat, hi ha un frafit d'un signe al fons extern; 425-400 aC.

7- Tros de crater àtic de figures roges, tipus de campana; argila castany. Vernís negre, figura d'un sàtir mirant a l'esquerra amb una cornucòpia a la mà dreta, tocs de pintura blanca al front i a la cua; amb la mateixa pintura quatre lletres a la part superior, pel tractat de l'anatomia del sàtir, la decoració es podria atribuir al taller de la Gryphomaquia; 400-375 aC.

8- Vora de copa skyphos àtica de vernís negre; argila castany clar. Vernís negre més aviat mat; 400-375 aC.

9- Amforisc àtic de vernís negre que no arriba a l'interior excepte per algun regalim; 425-400 aC.

10- Peu de skyphos àtic de vernís negre; argila castany rogenc. Vernís negre que ocupa totes les superfícies excepte la de repòs i el fons extern; en el centre d'aquest s'hi han pintat tres cercles concèntrics a mà alçada o sigui a torn parat; grafit de dos signes lligats.

11- Coll de kantharos àtic de l'estil Saint-Valentin; argila castany clar. Vernís negre; 450-400 aC.

12- Boca d'hydria àtica de figures roges; argila castany rogenc. Vernís negre; decoració de llengüetes; 375-350 aC. (veure Trías, lám. CVD).

93-N-4-3013

1- Tapadora de lekaniis àtica de figures roges; argila castany clar. Vernís negre; superfície de repòs reservada. En la decoració, figura femenina fugint cap a la dreta (veure rev. Empúries, 48-50, pàg. 136, fig. 17 núms. 14-15 de Turó del Montgrós del Brull. Trías, vol. II; Làm. CXXI, idèntica escena; 375-350 aC.; pel tema veure "Schuwalow Maler", làm. 113 B i pàg. 63 tipus 7A (440-410 aC. Otchet Group anterior al F.B. Group).

2- Llàntia àtica; argila castany clar sense vernissar en el tros conservat però no la resta ja que l'interior està tacat de vernís; s. V-IV aC.

3- Llàntia àtica; argila castany rogenc, vernís interior i exterior; s. IV aC.

4- Base de kylix àtica de figures roges; argila castany clar. Vernís negre, la superfície de repòs reservada així com la unió de l'anell amb el fons extern, aquest, decorat amb faixes concèntriques vernissades separades per cercles incisos; decoració de l'estil de Kerch atribuïbles al grup d'Otchet; 500-480 aC.

5- Morter púnic; argila castany clar amb grans de calç.

6- Nansa d'àmfora etrusca; argila roja, basta; engalba groguenca.

7- Vora d'àmfora púnica; argila rosada amb punts de calç, dura, exterior beix.

8- Vora d'àmfora ibèrica; argila castany fosc, dura.

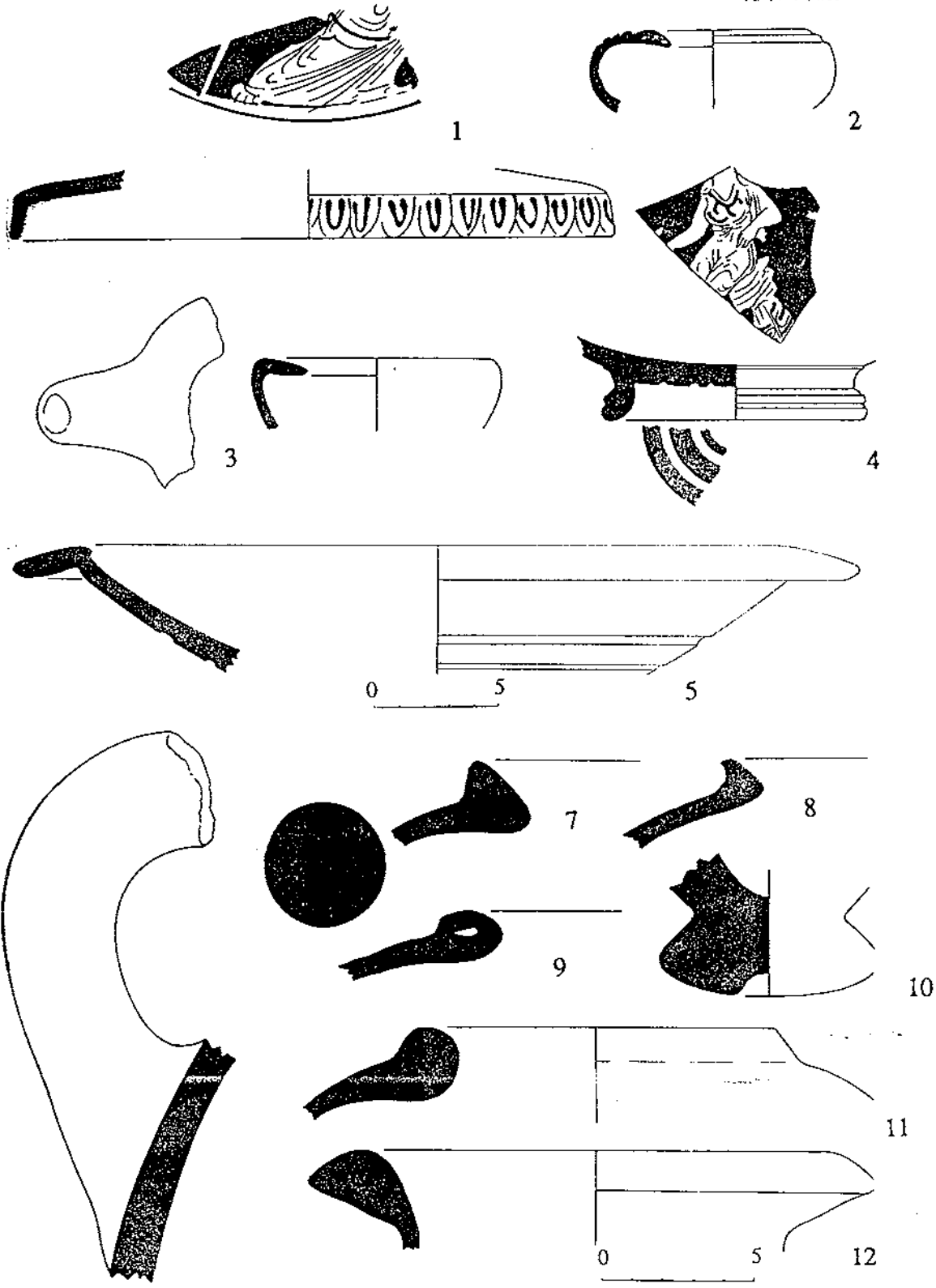
9- Vora d'àmfora púnica; argila rosada, dura, amb grans de calç.

10- Pivots d'àmfora sud-itàlica; argila rogenca amb mica. Engalba groguenca.

11- Boca d'àmfora ibèrica; argila castany clar.

12- Vora d'àmfora sud-itàlica (Locres?); argila rogenca, dura; engalba groguenca; s. IV aC.

93-N-4-3013

Cronologia.

Les dades cronològiques que aporta aquesta excavació, tot i que el sector havia estat profundament afectat per treballs antics, ha permès recuperar una sèrie prou rica de materials, associats a una seqüència estratigràfica ben definida i ben relacionada amb els diversos moments constructius. Els estrats més importants per copsar la datació de la muralla del segle IV són, per una banda, l'UE-3008, ja que correspon a la preparació d'un paviment construït immediatament després de l'aixecament de la muralla. El material àtic és, en bona part, residual, trobem dos peus de kylix, un àpode i l'altre de peu alt que es situarien de ple en el segle V, així com la vora d'àmfora massaliota; en canvi, trobem una base d'eskyphos propi del segle IV, per la qual cosa la precisió d'aquest estrat no és gaire bona.

Elements més determinants aporten els estrats de farciment de la trinxera de construcció de la muralla del segle IV, dels quals hem seleccionat aquí el 3009 i 3013. Del primer estrat hi ha material poc precís, tot i pertànyer al segle IV, com la grega d'occident o la grisa monòcroma, en canvi, el material àtic cal situar-lo entre el 400 i el 350, els dos peus d'eskyphos i el saler de vernís negre, juntament amb l'àmfora púnico-ebussitana PE-13. És molt probable que ens acostem a la datació del 375 a.C. proposada per a la construcció de la muralla (SANMARTÍ, 1988).

Finalment, comentarem breument un dels estrats més rics que va proporcionar aquesta excavació. Es tracta d'un estrat (3011) tallat per la trinxera de construcció de la muralla, vàlid per a proporcionar un *terminus post quem* a la construcció defensiva. D'entre la varietat de material, el material d'importació presenta fragments residuals datables en el segle anterior, com kylix de peu alt, llànties àtiques, etc.; al costat d'això trobem el material més modern que forma un grup força homogeni de principis del segle IV, d'entorn el 400 a.C., entre els quals hem de destacar els fragments d'un magnífic plat de peix àtic, els fragments d'eskyphos, els fragments de ~~lexanis~~ o la vora d'hídria, tots ells de figures roges. Pel que fa a les àmfores, cal destacar les vores pròpies del segle IV a.C., de PE-13 i la vora d'àmfora locrita.

Sector 3, quadre 5000

L'estratigrafia

També en el sector 3 es continuà l'excavació del quadre 5000, iniciada durant els anys 1987 i 1988 (fig. 1). L'objectiu d'aquesta intervenció era confirmar l'existència de restes d'estructures d'hàbitat anteriors a la construcció de la muralla datada en la primera meitat del segle IV a. C. Malgrat que l'àrea de treball ocupava inicialment tot el sector situat immediatament a l'oest del mur que delimita per aquesta banda el carrer d'entrada a la Neàpolis, l'aparició d'estructures facilità la divisió en diversos quadres segons les necessitats pròpies de l'excavació.

La sedimentació acumulada en aquest sector era molt potent i en alguns punts superior al tres metres (encara que la major part de la feina s'havia fet durant les passades campanyes). L'excavació començà precisament en les nivells anteriors a la construcció de les esmentades defenses del segle IV a. C. i es concentrà a tocar la torre d'angle que, juntament amb les restes del gran podi del segle V a. C. situat un mica més a l'est, delimita la porta d'entrada a l'interior de la ciutat.

L'evolució històrica i topogràfica d'aquest sector quedà condicionada sobretot per la forta remodelació arquitectònica que suposà la construcció d'unes noves muralles i per la configuració d'una àrea religiosa, centrada ja en el culte a Asklepi, la qual cosa comportà l'inutilització de totes les estructures anteriors. La segona intervenció, potser encara més important, s'ha de relacionar amb el conjunt de reformes urbanístiques que a mitjan segle II a. C. canviaren l'aspecte de la ciutat després de l'arribada dels romans. És el moment de construcció de les muralles exteriors de la Neàpolis, de la configuració del sector sud en tres terrasses successives i del nou carrer i plaça d'accés a l'interior de la ciutat. Aixó comportà el desmantellament de les velles defenses, i per tant de bona part de l'alçat de la torre localitzada en el quadre 3/5000.

Estratigràficament aquestes obres es detecten per la presència de les trinxeres de robatori dels blocs de la part vista d'aquesta torre i d'una part de la fonamentació, encara que la dificultat per traslladar i extreure aquestes

pedres, algunes de grans dimensions, n'impossibilità l'expoliació total. Els materials ceràmics que es recuperaren en les terres que farcién aquestes trinxeres són molt similars als apareguts en estrats relacionats amb l'esmentada remodelació datada a la primera meitat del segle II a. C.

Aquests nivells tallaven diverses capes associades a l'edificació de la torre (UE-5055) del segle IV a. C. L'estrat més potent correspon a l'anivellació efectuada per tal de regularitzar el terreny i cobrir les restes de l'hàbitat preexistent. L'aprofitament dels materials constructius ha motivat que la sedimentació dipositada durant aquesta fase d'ocupació sovint sigui superior a les restes d'estructures conservades. Tots aquest estrats es van formar al mateix temps o amb posterioritat a la torre d'angle. L'identificació durant els treballs d'excavació del passat mes de juliol de la seva trinxera de construcció ens va permetre determinar (el primer dels estrats tallats) el nivell de circulació que hi havia en el darrer moment de funcionament de l'hàbitat preexistent.

Aquestes trinxeres segueixen les irregularitats de la roca de base per tal d'assentar els blocs a una fonamentació sòlida. La part sud és la que conserva un major nombre de filades i on les dimensions de les pedres són més grans, mentre que la part nord, a tocar la zona excavada i on el subsòl apareix a una alçada superior, només se'n conserva una sola filada. L'interior de la torre està farcit per pedres i terra.

Per acabar de configurar la nova entrada a la ciutat i tancar l'espai nord fou necessari construir un nou mur, que quedava entre la torre que acabem de comentar i el podi del segle V a. C. Aquest mur (UE-5051 i 5052) es conservava de manera irregular, atès que també fou parcialment expoliat durant el segle II a. C. Medeix aproximadament un metre d'amplada i per les seves característiques és evident que per la part interna (àrea de temples), el nivell de circulació era més alt que l'externa. S'uneix a l'angle nord-est del podi preexistent i inutilitzant (UE-5054), possiblement, una de les escales d'accés al mateix (UE-5052).

Associats a aquest basament i, per tant, anteriors a l'ampliació de la primera meitat del segle IV a. C. s'excavaren alguns nivells, situats sobre la mateixa roca, que s'interpreten com a part de l'àrea d'hàbitat. Destaca la

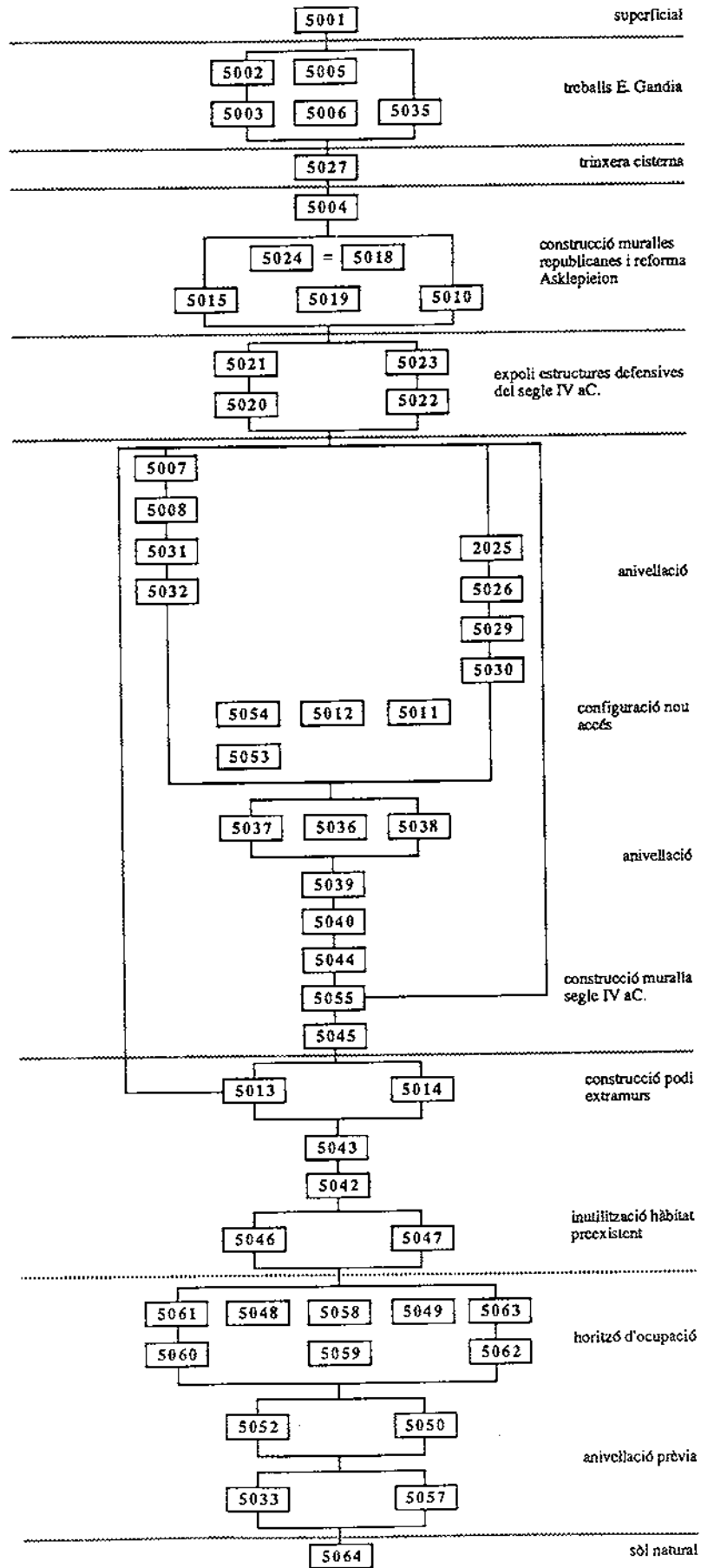

troballa d'un forn, de dimensions molt reduïdes, excavat al mateix subsòl i que, per d'altres paral·lels localitzats, es devia utilitzar per reparar eines metàl·liques. Aquests tipus d'estructures domèstiques, atesa la senzillesa constructiva, devien tenir una vida molt curta. És de forma ovalada, medeix uns 50 cm de llarg per uns 25 cm d'ample, i està delimitat per una capa d'argila de color vermell (UE-5059), resultat de l'acció del foc. L'interior estava farcit d'una terra (UE-5058) de color fosc, amb molts de carbons. L'anàlisi de les mostres recollides podrà ajudar a determinar la possible utilitat d'aquest forn.

Quant a les estructures, assenyalar també una petita sitja, de forma arrodonida i d'uns 50 o 60 cm de profunditat, farcida per una terra de color vermellós (UE-5049), i que s'ha de posar en relació amb el petit forn que acabem d'esmentar com també amb algunes restes de nivells de paviment, aparegudes de manera irregular a la meitat oest del quadre excavat. Es tracta d'una capa d'argila de color vermell fosc, de poca potència i força dura que cobria uns estrats d'anivellació de les irregularitats de la roca natural, el més potent dels quals era l'individualitzat amb el número 5057. L'estudi dels materials ceràmics que contenia, malgrat els seu elevat nombre, no permet afinar massa el *terminus ante quem* d'aquests fragments de paviments, atès que la categoria ceràmica més significativa és la de les àmfores ibèriques.

Per acabar, afegir que amb aquesta intervenció realitzada el passat mes de juliol es deixa definitivament acabada l'excavació del quadre 3/5000, confirmant així l'existència, a l'igual que en d'altres zones del sector sud, de restes d'hàbitat anteriors a la remodelació efectuada a principis del segle IV a. C. Els resultats obtinguts s'hauran de posar en relació amb les dades obtingudes en l'excavació d'altres quadres, de manera que poguem oferir una visió global de la fase més antiga del sector meridional de la ciutat grega d'Empúries.

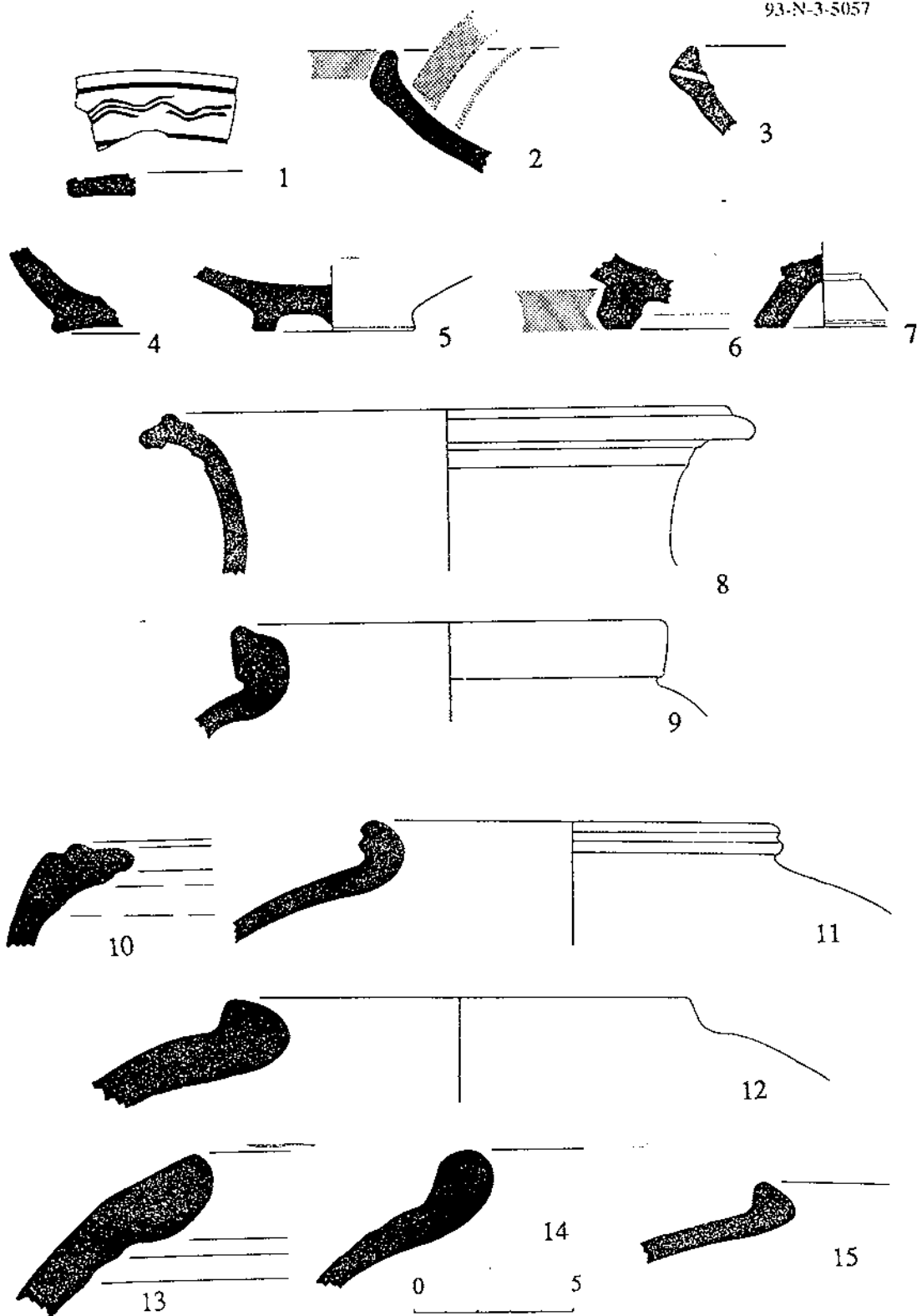
MÀTRIX N3-5000

El material ceràmic.

93-N-3-5057

- 1- Vora de plat "a marli"; argila grisa; 575-450 aC.
- 2- Vora de plat; argila castany clar; decoració de faixes i ratlles de pintura roig fosc; ceràmica grega d'Occident.
- 3- Vora de bol; argila grisa, dura; un forat fet abans de la cuita a prop del llavi.
- 4- Peu de gerreta; argila gris, dura.
- 5- Peu de plat o bol ibèric; argila castany clar a les superfícies i grisa en el nucli; restes de regalims de pintura roja en el fons extern.
- 6- Anella de base d'un vas; argila castany clar, tova; faixa de pintura roja a l'exterior de l'anell; ceràmica grega d'Occident.
- 7- Peu de copa; argila groc clar, tova; ceràmica grega d'Occident.
- 8- Coll de gerra ibèrica; argila castany clar, amb grans de calç. Restes de pintura castany fosc a la part alta de la vora i a l'estria exterior del coll.
- 9- Boca d'àmfora púnica PE-10 (575-525 aC.); argila castany clar, dura.
- 10- Boca d'àmfora púnica del Mediterrani central; argila rosada carregada de desgreixant, nucli grisenc; engalba groga a l'exterior.
- 11- Boca d'àmfora ibèrica; argila roig clar, molt cuita; engalba roja a l'exterior.
- 12- Boca d'àmfora ibèrica; argila roja a l'exterior i grisa en el nucli, amb grans de calç.
- 13- Boca d'àmfora sense coll, indeterminada; argila ocre, aspra, pesant, amb mica.
- 14- Boca d'àmfora ibèrica; argila roig clar amb grans de calç, dura; grisa a l'interior i roja a l'exterior.
- 15- Boca d'àmfora ibèrica; argila roig clar per fora i grisa en el nucli, carregada de quars i calç.

Cronologia.

Els estrats excavats durant el curs pertanyien tots als propis de l'ocupació anterior a la construcció de la muralla del segle IV a.C., el sector que ens ocupa fou tallat per la trinxera oberta per a l'edificació de la torre exempta que rematava per la banda occidental el pany de muralla. En general, es tracta d'estrats més modestos pel que fa a materials, però molt homogènies pel que fa a la fàcies cronològica pròpia del segle V.

Un dels més representatius que podem considerar seria aquest 5057. Al respecte cal citar una vora de plat "a marli"; la grega d'occident, amb els plats de vora vertical i decoració de bandes o les bases de copa B2; les gerres ibèriques; o bé, àmfores ibèriques i púniques del mediterrani central i ebussitanes tipus PE-10.

Sector 3, quadre 36000

L'estratigrafia.

L'obertura d'aquest quadre no és nova en aquest sector de la ciutat grega, ja l'any 1990, en el marc d'un altre Curs d'Empúries, s'havia intervingut en aquest punt que se situa davant mateix de l'altar X, col·locat en l'eix frontal de l'edicle d'Asklepi (fig. 1). L'excavació de l'any 1990 era de dimensions més reduïdes i va quedar totalment acabada amb el resultat de la troballa d'estructures que pertanyien a un hàbitat extraurbà que hauria estat en funcionament durant el segle V a. C. La finalitat d'aquesta nova intervenció era la d'ampliar el coneixement d'aquestes estructures inferiors, alhora que recuperar la seqüència de terraplenament seguida fins la construcció de l'esmentat altar X en el segle IV a. C.

Les mesures de la nova cata, que englobaven la intervenció anterior eren de 6'15 m de llarg per 7 m d'ample, de manera que s'aprofités al màxim tota la zona que quedava intacta d'aquesta petita placeta, puix que les zones nord, est i sud que la delimitaven havien estat ja buidades. L'amplada del quadre es va fer coincidir amb la del frontal de l'altar, el registre va mantenir el número 36000 que ja tenia i les fitxes es varen continuar correlativament a les que havien quedat de l'any 1990, això és des del 36021 endavant.

Cal dir també que l'estat en que estava la placeta tampoc mantenia la sedimentació original completa, sinó que estava en el nivell que s'havia deixat durant la campanya de 1989 que va afectar tot el sector 3. Els nivells que vàrem excavar foren els següents:

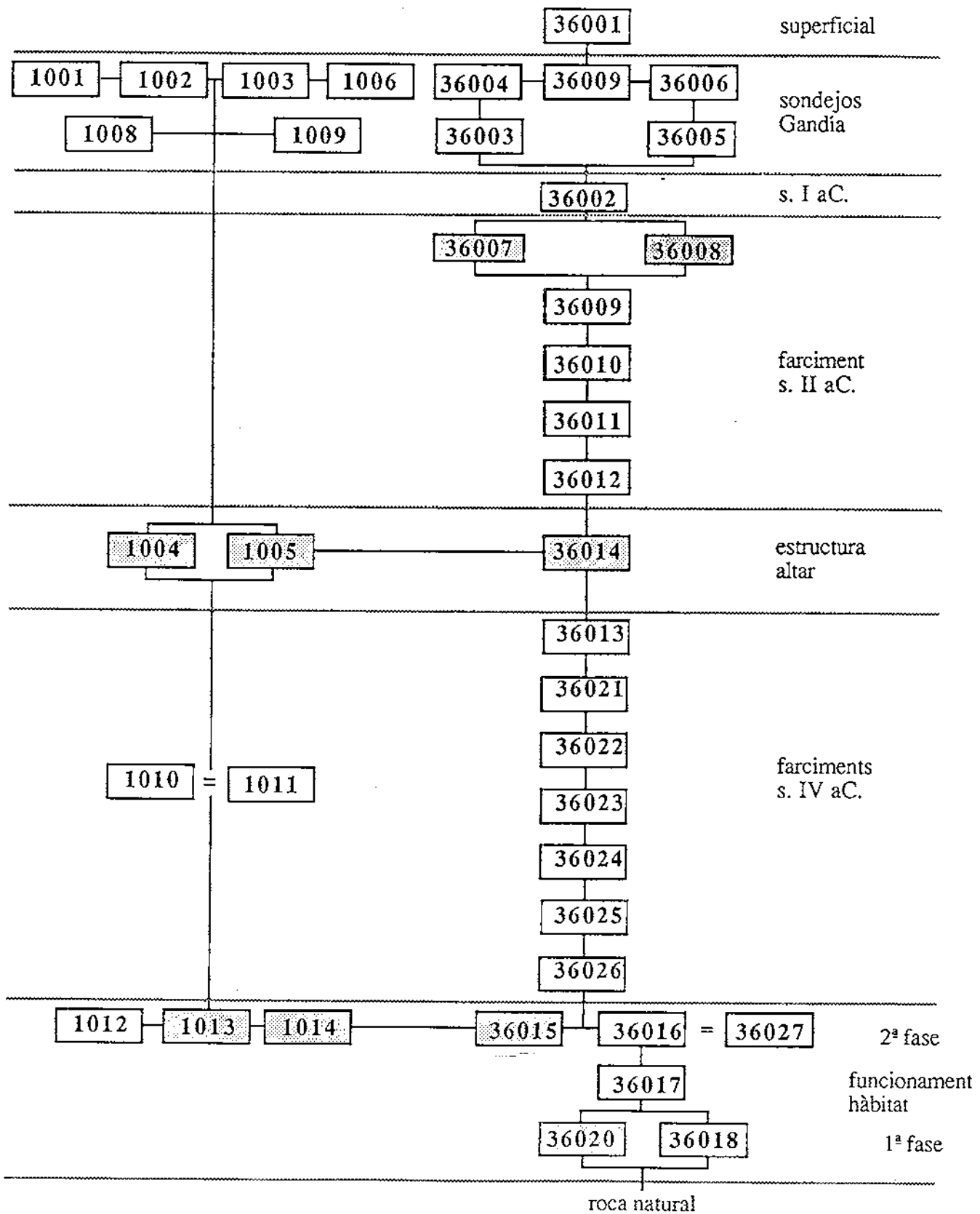
* Un gran paquet d'estrats de farciment, en el qual es varen diferenciar una sèrie de bossades i anivellacions que anaven des de la UE-36021 a la UE-36026, formades per composicions diferents: cendres i carbons, terra i pedres, "cervell de gat" descomposat, sorres i grava, alguns d'elles molt potents com les UE-36022 o 36025. Aquest terraplenament correspon als estrats que amortitzen les estructures d'habitació subjacents i foren aportats durant les reformes del segle IV a. C. per elevar el nivell que contenia el mur sud, és per això que cap aquella direcció tenien un gruix bastant més

considerable que anava decreixent gradualment en direcció nord. La intenció era crear una terrassa horitzontal que havia de suportar la construcció de l'altar X i, en última instància, l'edicle d'Asklepi.

El material arqueològic que varen proporcionar, bàsicament ceràmic, estava compostat per un alt percentatge d'àmfores, majoritàriament ibèriques, però amb una bona representació també de diverses procedències mediterrànies, sobretot les d'ambient púnic: catagineses i púnico-ebusitanes, massaliotes i, en menys quantitat, gregues o etrusques. Les ceràmiques fines d'importació eren realment escasses, eren sobretot àtiques i gregues dels tallers occidentals, mentre que les de producció local eren ceràmiques de cuina i produccions ibèriques comunes i grisa de la costa catalana. Tot aquest conjunt ens marca un horitzó cronològic datable en el segle IV a. C.

* Finalment, l'excavació va arribar a un nivell pla i compacte, amb restes de cremat que corresponia a un sòl d'ocupació (UE-36027) que, sens dubte, es posa en relació amb les estructures ja excavades a les que ens hem referit anteriorment i ha de contenir materials que pertanyen cronològicament al primer quart del segle IV o finals del segle V a. C.

MÀTRIX 3-1000/3-36000

El material ceràmic.

93-N-4-36021.

1- Boca de gerra ibèrica; argila rogenca, tova, amb mica i calç. Engalba beix a l'exterior; faixa de pintura roja a la part alta del llavi.

2- Nansa de kylix àtica, tipus "Delicate Class"; argila castany rogenca. Vernís negre sense cap reserva; 425-375 aC.

3- Fíbula anular ibèrica de bronze; arc fos i agulla lliure; s. IV aC.

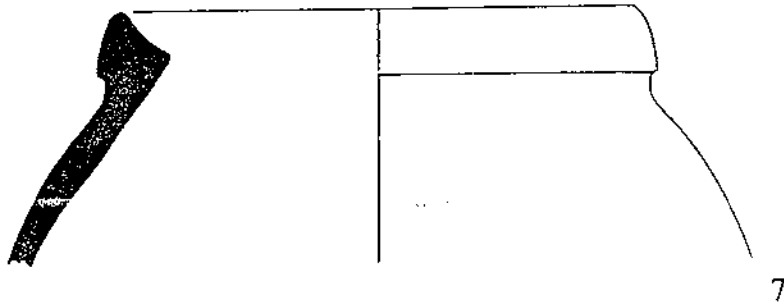
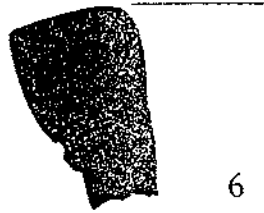
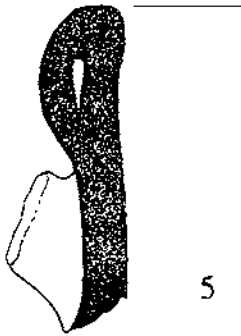
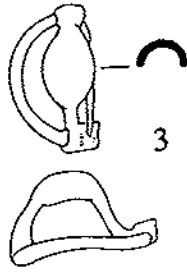
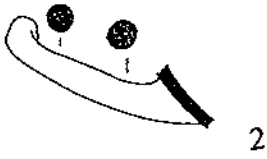
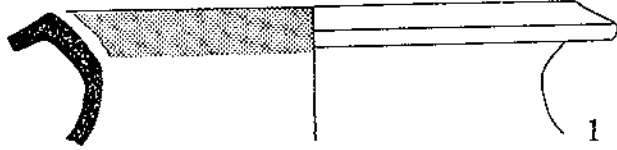
4- Àmfora púnica PE-10 o PE-11; tros de llavi; argila castany clar, dura i amb grans de calç. Pintura roja al llavi i potser també al coll; c.500 aC.

5- Vora d'àmfora massaliota; argila groguenca farcida de mica platejada.

6- Vora d'àmfora massaliota; argila beix amb mica platejada; 525-475 ?

7- Boca d'àmfora púnica PE-10; argila amb calissa trinxada i calç, molt abundants, tacte aspre; 575-525 aC.

93-N-3-36021

0 5

93-N-4-36023.

- 1- Tros de kylix àtica de peu alt; argila castany rosat. Vernís negre que rodeja el fons extern en el qual hi ha la part interior reservada; c.500 aC.
- 2- Boca d'àmfora ibèrica; argila castany clar, tova.
- 3- Boca d'àmfora púnica PE-11; argila roig clar amb calç i quars, dura; 500-450 aC.

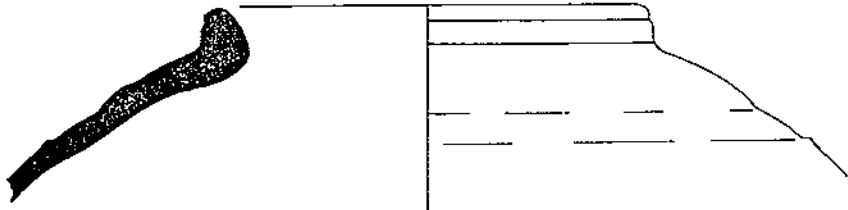
93-N-4-36025.

- 1- Ceràmica àtica de figures roges, peu de kylix; argila castany rogenc. Vernís negre, fons extern motllurat; 425-400 aC.
- 2- Ceràmica àtica, peu de kylix (Acrocup?); argila castany rogenc. Vernís negre; c.450 aC.
- 3- Ceràmica grega d'occident; argila roig clar amb mica daurada i calç. Engalba o pintura roja, molt perduda, per dins i per fora.
- 4- Peu de copa jònica B-2; argila castany clar amb mica daurada fina; vernís ataronjat a l'exterior del peu (excepte la vora externa i la superfície de repòs). El fons extern vernissat de negre i el fons intern sense vernissar excepte un disc central negre; 580-500 aC.
- 5- Vora d'àmfora ibèrica; argila castany rogenc clar amb nucli gris.
- 6- Vora d'àmfora ibèrica; argila castany, dura; engalba groguenca a l'interior.
- 7- Boca d'àmfora ibèrica; argila rogenca amb engalba grogosa per fora.

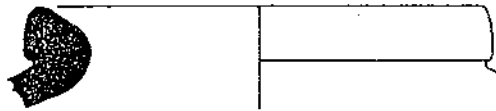

93-N-3-36023

1

2

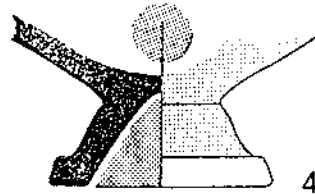
3

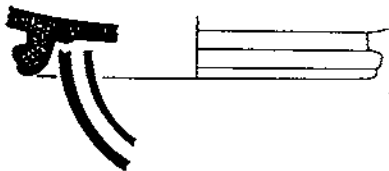
93-N-3-36025

2

4

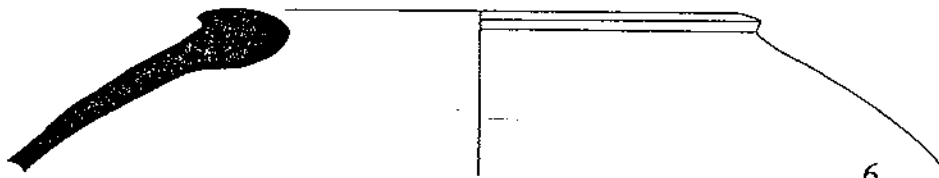
1

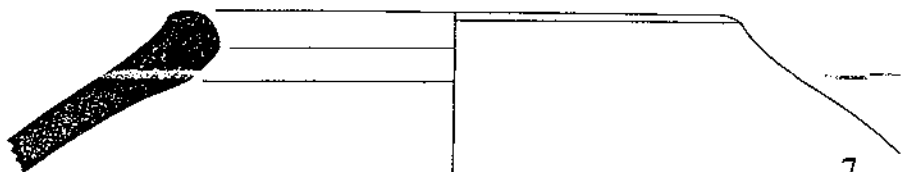
3

5

6

7

0 5

Cronologia.

Estratigràficament, els nivells excavats durant el curs es situaven clarament entre l'ocupació extramurs del segle V i la remodelació del recinte murari del frontal sud de la Neàpolis. Pel fet de ser grans bossades de terra i pedra que amortitzaven aquest nucli habitacional contemporani al que mostren els estrats del quadre anterior (3/5000), ens marcaven ja un terme post quem molt clar. La sobreelevació del nivell que es pretenia aconseguir amb la seva acumulació buscava la cota de circulació interior a la muralla del segle IV i a la construcció del complex cultural de l'Asklepieion i, per tant, havia de verificar la seva contemporaneïtat.

La precisió cronològica que poden aportar aquests estrats, a banda de l'omnipresent material residual, vindria donada per una nansa de kylix àtica "Delicate Class" i una fíbula anular hispànica de bronze de l'estrat 36021 i diversos fragments de ceràmica àtica de figures roges de principis del segle IV a.C.

Conclusions.

L'excavació de tres quadres (N-4-3000, N-3-5000 i N-3-36000) durant el 47è Curs Internacional d'Arqueologia d'Empúries ha estat la darrera intervenció arqueològica realitzada al sector meridional de la Neàpolis d'Empúries.

Com a conclusió, cal dir que aquesta intervenció ha aportat noves evidències sobre el sistema constructiu de la muralla del segle IV a. C., així com ha permès recuperar un abundant material arqueològic que corrobora la datació d'aquesta muralla i deixa conèixer en profunditat la cultura material emporitana del moment. Amb anterioritat a aquesta nova ampliació defensiva de la Neàpolis, el sector estava ocupat en la segona meitat del segle V a. C. per abocadors i diversos nivells d'habitació superposats situats en una zona suburbana. Cal dir també, que gràcies al sondeig realitzat davant mateix de l'altar X, es confirma la suposada contemporaneïtat de la reforma murària del sector sud amb la primera sistematització de l'àrea cultural dedicada a Asklepi, aspecte poc contrastat amb les intervencions de les campanyes anteriors.

Finalment volem expressar el nostre agraïment a Josep Barberà, no només per la seva tasca al davant de la secretaria dels Cursos de tots aquests anys, sinó també per la seva contribució en l'estudi i el dibuix del material d'aquesta memòria.

Empúries, 20 d'octubre de 1995.

Xavier Aquilué

Pere Castanyer

Marta Santos

Joaquim Tremoleda

Àrea d'Arqueologia i Conservació del
Conjunt Monumental d'Empúries

BIBLIOGRAFIA.

ALMAGRO, M. (1952), *Las inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*, Monografías Ampuritanas, II, Barcelona.

AQUILUÉ X., MAR R., NOLLA, J. M^a, RUÍZ DE ARBULO J. & SANMARTÍ E. (1984) *El fòrum romà d'Empúries*, Monografies emporitanes, VI, Barcelona.

BATS, M., BESSAC, J-C., CHABAL, L., CHAZELLES, C-A., FICHES, J-L., POUPET, P., PY, M. (1986), *Enregistrer la fouille archéologique. Le système élaboré pour le site de Lattes (Hérault)*, Lattes.

BOSCH GIMPERA, P. (1913-14), La catapulta d'Empúries, *Anuari de l'Institut d'Estudis catalans*, V, pp. 105-110

CASELLAS, R. (1909-10), Les troballes escultòriques a les excavacions d'Empúries, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, III, pp. 281-295.

CASTANYER P., SANMARTÍ E. & TREMOLEDA J. (1992) Planificació d'una excavació en extensió, el cas d'Empúries, *Harris Matrix. Sistemes de registre en arqueologia*, vol. 2, Lleida, pp. 12-47.

HARRIS E. G. (1979) *Principles of Archaeological Stratigraphy*, Londres.

IRC (1991) - FABRE G., MAYER M. & RODÀ I., *Inscriptions romanines de Catalogne*, III. Gerone, Paris.

LLECHA T. (1985) Nou plantejament d'una escultura grega provinent d'Empúries, *Empúries*, 47, pp. 276-281.

PUIG I CADAFALCH, J. (1911-12), Els temples d'Empúries, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV, Barcelona.

SANMARTÍ, E. (1988), Datación de la muralla griega meridional de Ampurias y caracterización de la facies cerámica de la ciudad en la primera

mitad del siglo IV a. de J.-C., *Revue d'Études Anciennes*, Tome XC, nº 1-2, Bordeaux, pp. 99-137.

SANMARTÍ, E., CASTAÑER, P., TREMOLEDA, J. (1989), La secuencia histórico-topográfica del sector meridional de la Neápolis de Ampurias, *Madriider Mitteilungen*, 28, pp. 191-200.

SANMARTÍ E., CASTANYER P. & TREMOLEDA J. (1990) Emporion: un ejemplo de monumentalización precoz en la Hispania republicana. (Los santuarios helenísticos de su sector meridional), *Stadtbild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, München, pp. 117-144, lám. 10 i 11.

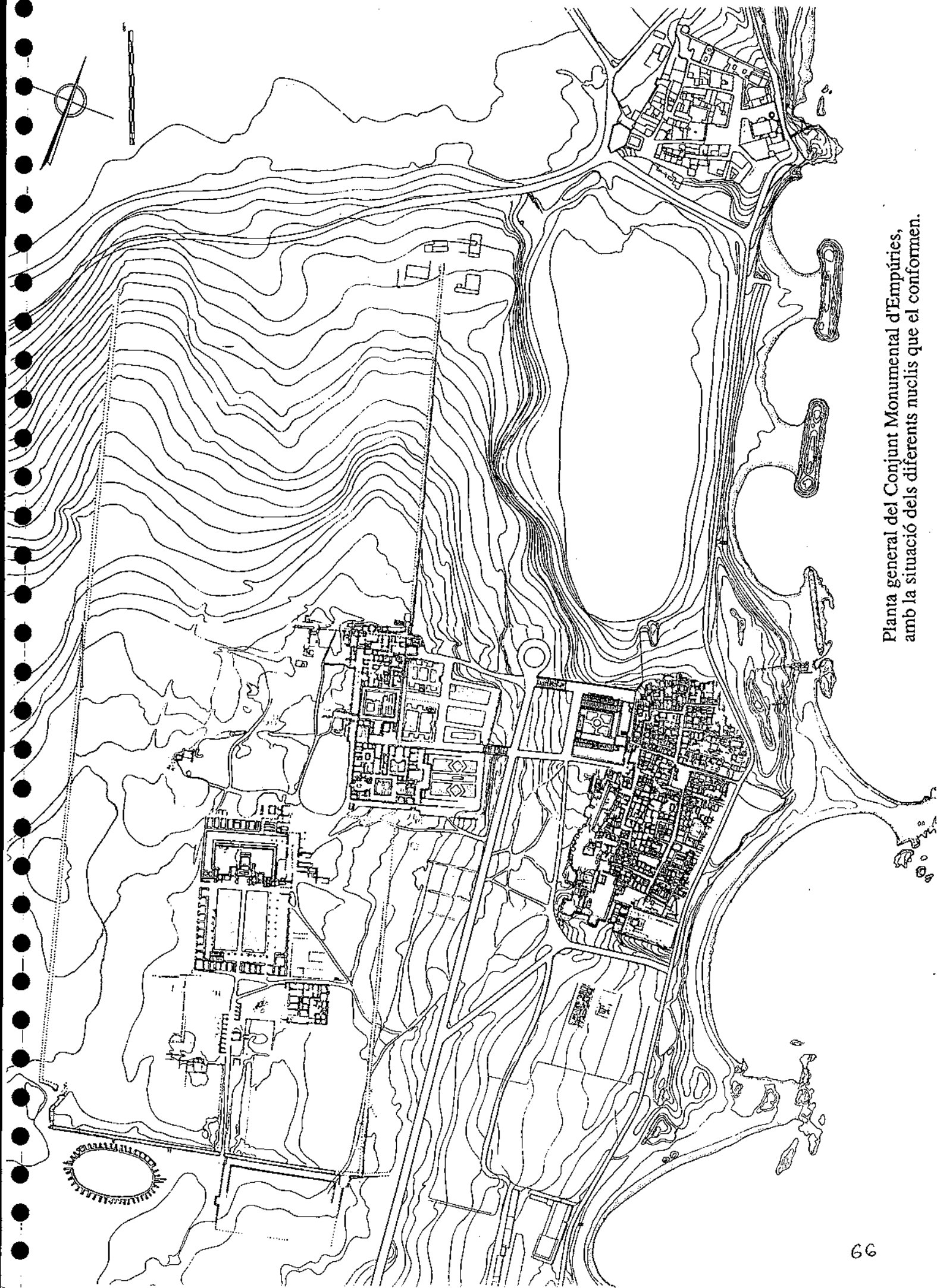
SANMARTÍ E., CASTANYER P. & TREMOLEDA J. (1991) Nuevos datos sobre la historia y la topografía de las murallas de *Emporion*, *Madriider Mitteilungen*, 33, Madrid, pp. 102-112, lám. 10-14.

SANMARTÍ, E., CASTAÑER, P., TREMOLEDA, J., BARBERÀ, J. (1989), Las estructuras griegas de época clásica de los niveles inferiores del sector meridional de la Neápolis de Ampurias. (Excavaciones del año 1986), *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 12, pp. 141-217.

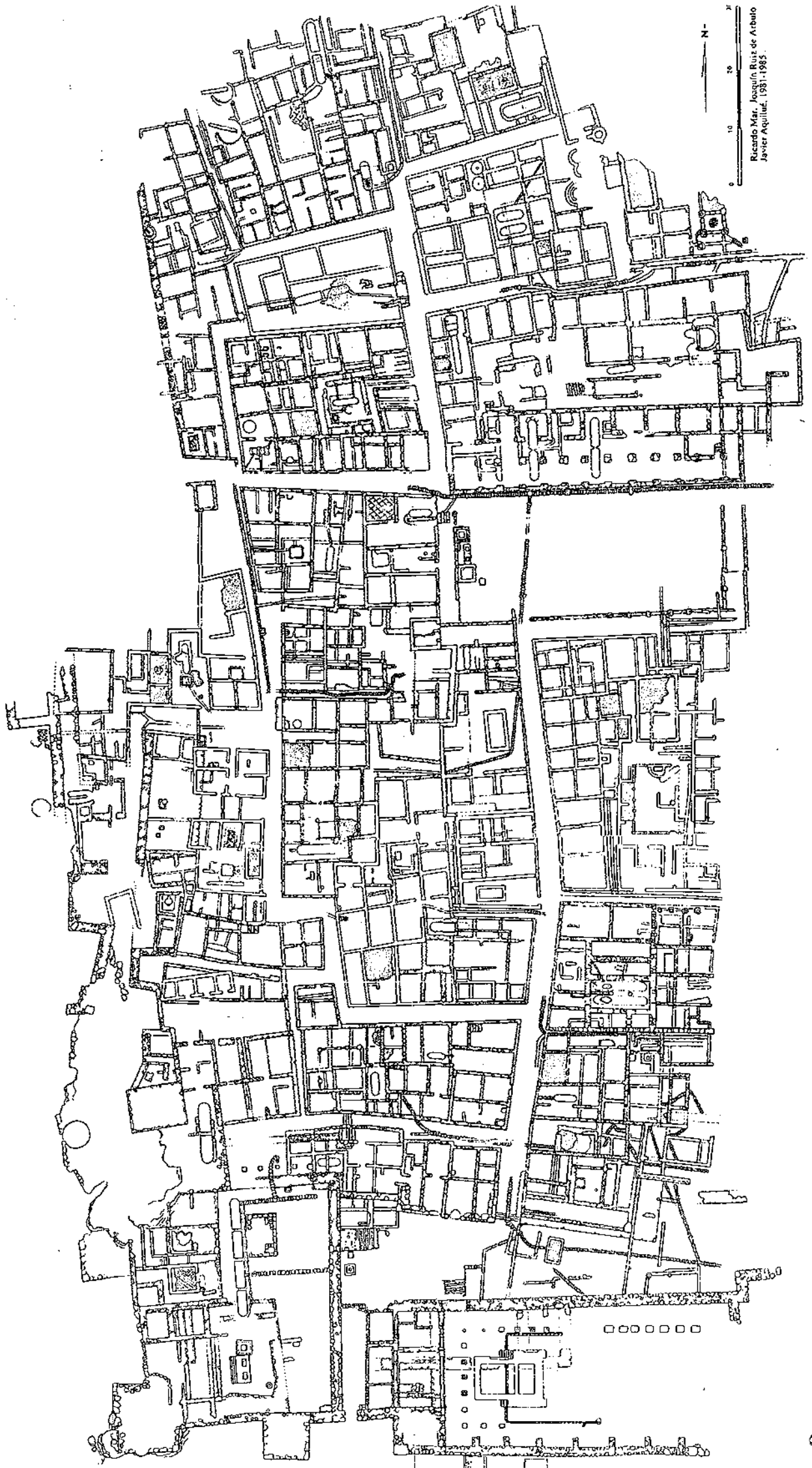
SANMARTÍ, E., NOLLA, J. M^a (1986), Informe preliminar sobre l'excavació d'una torre situada a ponent de la ciutat grega d'Empúries, 6^è *Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, 1984, Puigcerdà, pp. 159-191.

SANMARTÍ, E., NOLLA, J. M^a (1986), La datation de la partie centrale du rempart méridional de la ville grecque d'Emporion (IIème s. av. J.-C.), *Documents d'Archéologie Méridionale*, 9, pp. 81-110. -

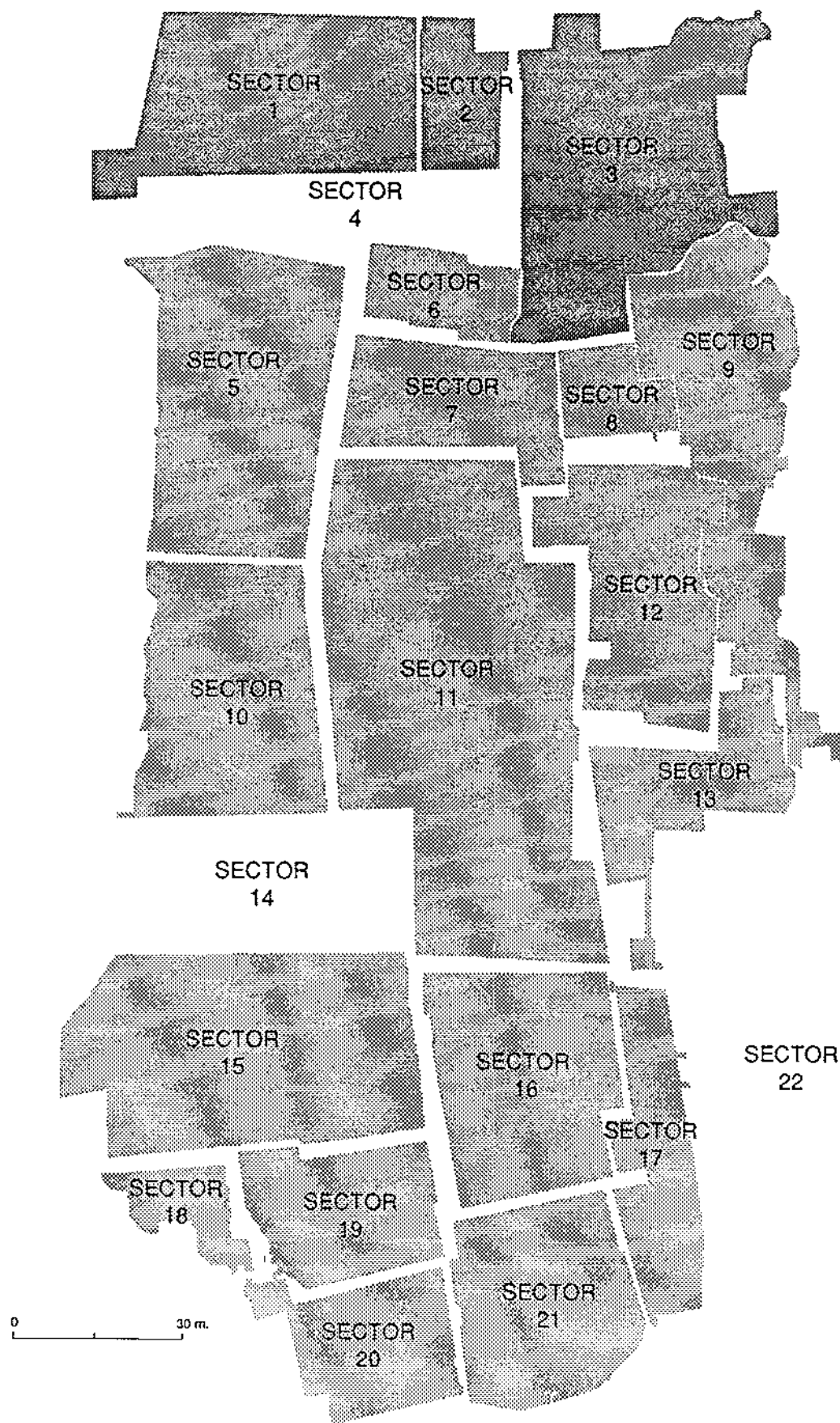

Planta general del Conjunt Monumental d'Empúries,
amb la situació dels diferents nuclis que el conformen.

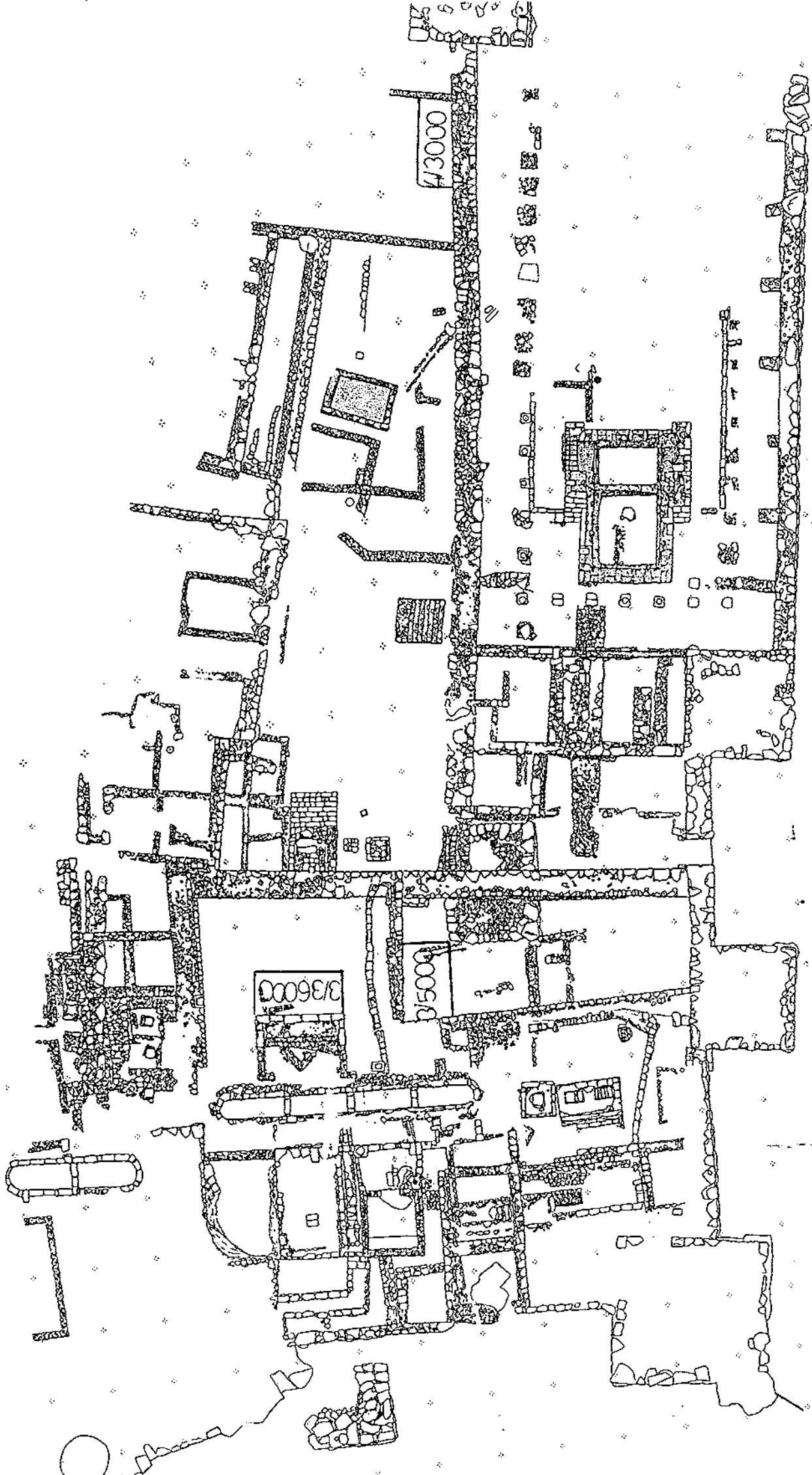

Ricardo Mir, *Insulae Bux de Arbore*
Javier Aquilino, 1981-1985.

Planta general de la Neápolis.

La Neàpolis amb la numeració dels diferents sectors.
 Amb trama fosca els que formen part del sector sud.

Planta general del sector sud de la Neàpolis amb la situació dels tres sondejos realitzats durant el curs d'Arqueologia, juliol de 1993.

Fot. 1- Vista general de l'excavació 93-N-4-3000, on es pot apreciar la trinxera de la muralla grega excavada.

Fot. 2- Fragment de plat de peix àtic aparegut a l'estrat 3011 de la cala N-4

Fot. 3- Detall de l'excavació 93-N-5000.

Fot. 4- Excavació del quadre 93-N-3-36000, davant mateix de l'altar X, dins del complex d'Asklepios.

INVENTARIS

UNITAT		4-3000	ANY 1993	MAGATZEM	
	fragments	individus		fragments	individus
nb.tot	248	100	comlt	1	1
c.t.f.	197	74	com.r		
àmfora	41	20	comib	11	5
c.n.t.	10	6	iber.p	13	3
dolium			eng.bla		
b.nero			r.pomp		
corofo			p̄arfin	1	1
jònia	2	1	ungüen		
gr.mono	1	1	valxalt	4	2
ps.j.p.	10	3	a.etr		
àtica	119	43	a.gre	1	1
petest			a.mas	4	1
taros			a.cart	2	1
campa	7	1	a.p.e.	3	2
lmita			a.pún	1	1
camp.b			a.grecolt		
lmit.b			a.ital		
vn.dlv	7	2	a.iber	29	13
cuin.t	8	5	a.alt	1	1
com.gre			intrusions	1	1
p.clar	4	3			
coscat	8	2	t.p.q.	t.a.q.	
grls.c					
com.p	1	1			
com.m					

FASE

UNITAT 4-3008

ANY 1993

MAGATZEM

	fragments	individus		fragments	individus
nb.tot	394	37			
c.t.f.	135	22	comlt		
àmfora	224	9	com.r		
c.n.t.	33	5	comib	39	2
dollum	2	1	iber.p	9	1
b.nero			eng.bia		
corofo			r.pomp		
jònia			parfin		
gr.mono	1	1	ungüen		
ps.j.p.	9	4	vaixalt		
àtica	66	9	a.etr	1	1
petest			a.gre	1	1
taros			a.mas	5	1
campa			a.cart	8	1
lmita			a.p.e.	2	1
camp.b			a.pún		
lmit.b			a.grecolt		
vn.div			a.ital		
culn.t	1	1	a.iber	202	3
com.gre	1	1	a.alt	5	1
p.clar	9	3	Intrusions		
coscat			t.p.q.		
gris.c			lla.q.		
com.p					
com.m					

FASE

UNITAT 4-3009

ANY 1993

MAGATZEM

UNITAT 4-3009			MAGATZEM		
	fragments	individus		fragments	individus
nb.tot	620	46	comit		
c.t.f.	154	29	com.r		
àmfora	444	13	comib	44	3
c.n.t.	22	4	iber.p	23	3
dolium			eng.bla		
b.nero			r.pomp		
corofo			parfin		
jònia			ungüen	1	1
gr.mono	4	1	valxalt		
ps.j.p.	8	2	a.etr		
àtica	65	15	a.gre		
petest			a.mas	10	1
taros			a.cart	13	1
campa			a.p.e.	19	2
imita			a.pún		
camp.b			a.grecolt	5	1
imit.b			a.ital		
vn.div			a.iber	388	7
cuin.t	1	1	a.alt	9	1
com.gre			intrusions		
p.clar	5	1			
coscat	2	1			
gris.c			t.p.q.	t.a.q.	
com.p	1	1			
com.m					
			FASE		

UNITAT 4-3010

ANY 1993

MAGATZEM

	fragments	individus		fragments	individus
nb.tot	42	10	comit		
c.t.f.	11	6	com.r		
àmfora	25	3	comib	5	1
c.n.t.	6	1	iber.p		
dollum			eng.bla		
b.nero			r.pomp		
corofo			parfín		
jònia			ungüen		
gr.mono			vaixalt		
ps.j.p.			a.etr		
àtica	4	3	a.gre		
petest			a.mas	1	1
taros			a.cart		
campa			a.p.e.	1	1
lmita			a.pún		
camp.b			a.grecolt		
lmit.b			a.ital		
vn.div			a.iber	23	1
cuin.t			a.alt		
com.gre			intrusions		
p.clar	1	1			
coscat	1	1			
gris.c			t.p.q.	t.a.q.	
com.p					
com.m					

FASE

UNITAT 3-36000

ANY 1993

MAGATZEM

EMPÚRIES			NEÀPOLIS		
	fragments	Individus		fragments	Individus
nb.tot	17	8	comlt		
c.t.f.	4	3	com.r		
àmfora	13	5	comib	1	1
c.n.t.			lber.p		
dollum			eng.bla		
b.nero			r.pomp		
corofo			parfn		
jònia			ungüen		
gr.mono			vaixait		
ps.j.p.	3	2	a.etr		
àtica			a.gre		
petest			a.mas		
taros			a.cart		
campa			a.p.e.		
lmita			a.pún	1	1
camp.b			a.grecolt		
lmt.b			a.ital		
vn.div			a.lber	11	3
cuin.t			a.alt	1	1
com.gre			Intrusions		
p.clar					
coscat			t.p.q.	t.a.q.	
gris.c					
com.p					
com.m					

FASE

Observacions

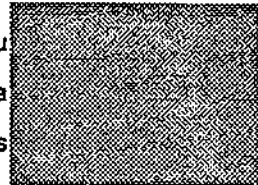
U. E. 3-36021

ANY

MAGATZEM

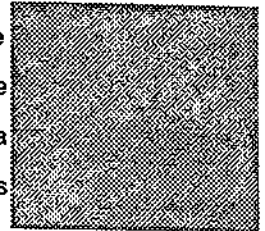
BRONZE

Clau
Fíbula
Altres

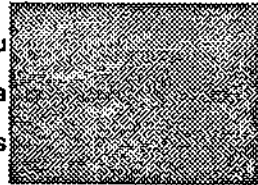
ESCULT.

Marbre
Bronze
Terracota
Altres

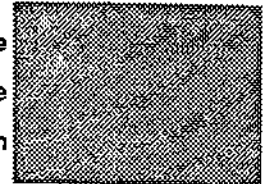
FERRO

Clau
Eina
Altres

EPIGRAFIA

Marbre
Bronze
Plom

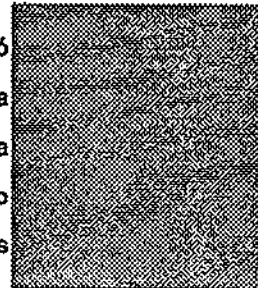
PLOM

Reser

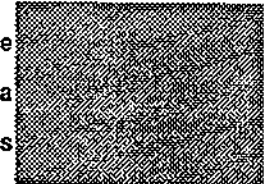
ÓS

Punxó
Agulla
Xarnera
Stllo
Altres

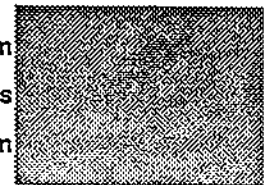
MONEDES

Bronze
Plata
Altres

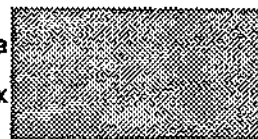
PAVIMENT

Signinum
Altres
Opus tessellatum

TOTXO

Tegula
Imbrex

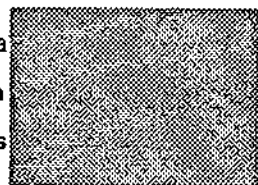

VIDRE

Fragments Individus

TEULA

Cornisa
Columna
Altres

PASTA VÍTRIA

Ungüent.
Dena collar
Altres

EL. ARG.

F. TERRESTRE 19

Ós
Dents

REVESTIMENT

ICTIOF.

F. MALAC.

Observacions

T.P.Q

T.A.G.

EMPÚRIES NEÀPOLIS

FITXA CPIEMP

UNITAT 3-36022 ANY 1993 MAGATZEM

	fragments	Individus		fragments	Individus
nb.tot	732	35		comlt	
c.t.f.	69	14		com.r	
àmfora	654	20		comib	28 1
c.n.t.	9	1		iber.p	7 1
dollum				eng.bla	
b.nero				r.pomp	
corofo				parfin	
jónia				ungüen	
gr.mono	3	1		vaixalt	
ps.j.p.	8	3		a.etr	
àtica	18	4		a.gre	
petest				a.mas	24 1
taros				a.cart	5 1
campa				a.p.e.	20 1
imita				a.pún	16 1
camp.b				a.grecoit	
imit.b				a.ital	
vn.div				a.iber	587 14
culn.t	1	1		a.alt	2 2
com.gre				Intrusions	
p.clar					
coscat	2	1			
gris.c	1	1	t.p.q.	t.a.q.	
com.p	1	1			
com.m					

FASE

Observacions

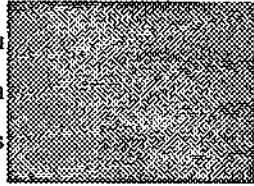
U. E. 3-36022

ANY 1993

MAGATZEM

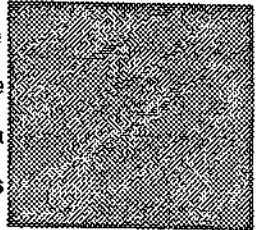
BRONZE

Clau
Fíbula
Altres

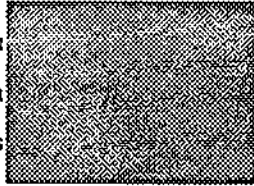
ESCULT.

Marbre
Bronze
Terracota
Altres

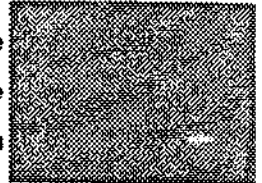
FERRO

Clau
Eina
Altres

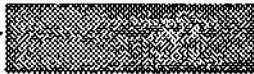
EPIGRAFIA

Marbre
Bronze
Plom

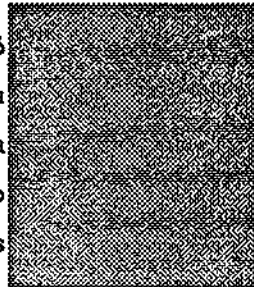
PLOM

Reser

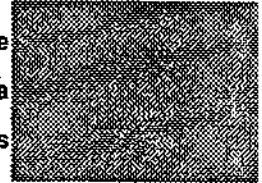
ÓS

Punxó
Agulla
Xarnera
Stllo
Altres

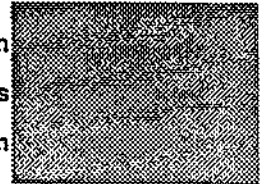
MONEDES

Bronze
Plata
Altres

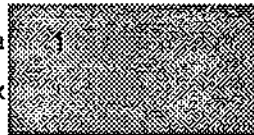
PAVIMENT

Signinum
Altres
Opus tessellatum

TOTXO

Tegula
Imbrex

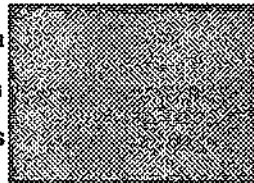

VIDRE

Fragments Individus

TEULA 1

Cornisa
Columna
Altres

PASTA VÍTRIA

Ungüent.
Dena collar
Altres

EL. ARQ.

F. TERRESTRE 14

Ós
Dents

REVESTIMENT

ICTIOF. _

F. MALAC.

Observacions

T.P.Q

T.A.Q.

UNITAT 3-36023

ANY 1993

MAGATZEM

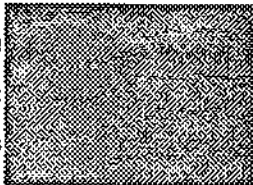
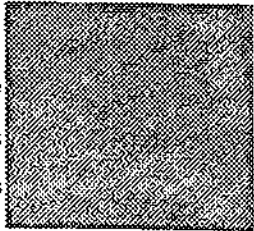
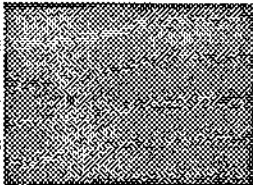
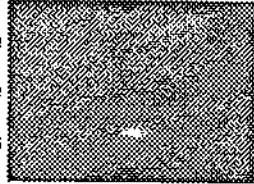

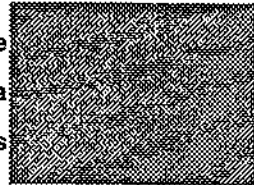
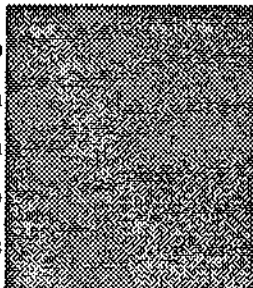
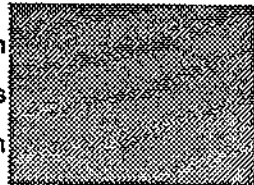
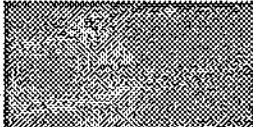
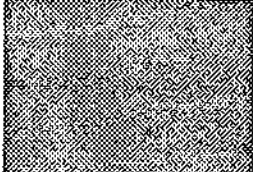
	fragments	Individus		fragments	Individus
nb.tot	671	29	comit		
c.t.f.	72	12	com.r		
àmfora	588	16	comib	15	1
c.n.t.	11	1	lber.p	8	1
dollum			eng.bla		
b.nero			r.pomp		
corofo			parfín		
jònia			ungüen		
gr.mono			valxalt		
ps.j.p.	21	5	a.etr	3	1
àtica	15	1	a.gre	1	1
petest			a.mas	21	1
taros			a.cart	1	1
campa			a.p.e.		
lmita			a.pún	13	1
camp.b			a.grecolt		
lmit.b			a.ital		
vn.div			a.lber	549	11
cuin.t	7	1	a.alt		
com.gre			Intrusions		
p.clar	5	2			
coscat					
gris.c			t.p.q.	t.a.q.	
com.p					
com.m	1	1	FASE		

Observacions

U. E. 3-36023

ANY 1993

MAGATZEM

BRONZE	Clau Fíbula Altres		ESCULT.	Marbre Bronze Terracota Altres	
FERRO	Clau Eina Altres		EPIGRAFIA	Marbre Bronze Plom	
PLOM	Reser		MONEDES	Bronze Plata Altres	
ÓS	Punxó Agulla Xarnera Stllo Altres		PAVIMENT	Signinum Altres Opus tessellatum	
TOTXO			VIDRE	Fragments Individus	
TEULA	Tegula Imbrex		PASTA VÍTRIA	Ungüent. Dena collar Altres	
EL. ARQ.	Cornisa Columna Altres		F. TERRESTRE 28	Ós Dents	
REVESTIMENT			ICTIOF.		
Observacions 1 fr. estalactita			F. MALAC.		T.P.Q. T.A.Q.

EMPÚRIES NEÀPOLIS

FITXA CPIEMP

UNITAT 3-36024

ANY 1993

MAGATZEM

fragments			Individus			fragments			Individus		
nb.tot	571		22			comit					
c.t.f.	20		9			com.r					
àmfora	547		12			comib	3			1	
c.n.f.	4		1			lber.p	2			1	
doillum						eng.bla					
b.nero						r.pomp					
corofo						parfln					
jònia						ungüen					
gr.mono						valxalt					
ps.j.p.	5		3			a.etr					
àtica	8		3			a.gre					
petest						a.mas	7			1	
taros						a.cart					
campa						a.p.e.					
imita						a.pún	2			1	
camp.b						a.grecolt					
imlt.b						a.ital					
vn.div						a.lber	536			9	
culn.t	2		1			a.alt	2			1	
com.gre						Intrusions					
p.clar											
coscat											
grls.c						t.p.q.				t.a.q.	
com.p											
com.m						FASE					

Observacions

EMPÚRIES

FITXA MNOCEMP

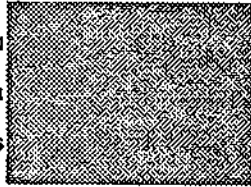
U. E. 3-36024

ANY 1993

MAGATZEM

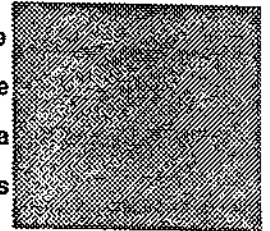
BRONZE

Clau
Fíbula
Altres

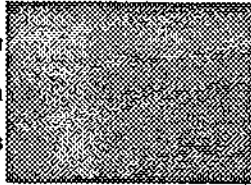
ESCULT.

Marbre
Bronze
Terracota
Altres

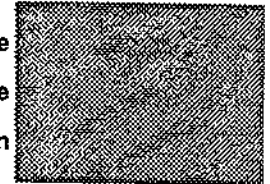
FERRO

Clau
Eina
Altres

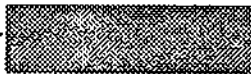
EPIGRAFIA

Marbre
Bronze
Plom

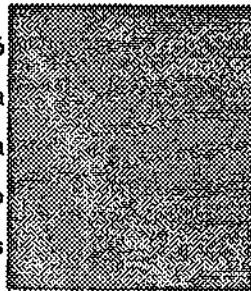
PLOM

Reser

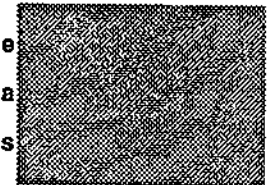
Ós

Punxó
Agulla
Xarnera
Stilo
Altres

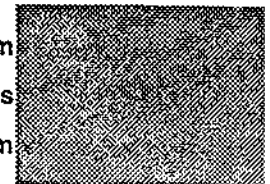
MONEDES

Bronze
Plata
Altres

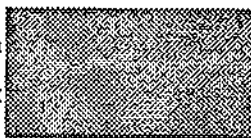
PAVIMENT

Signinum
Altres
Opus tessellatum

TOTXO

Tegula
Imbrex

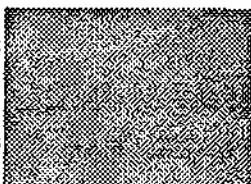

VIDRE

Fragments Individus

TEULA

Cornisa
Columna
Altres

PASTA VÍTRIA

Ungüent.
Dena collar
Altres

EL. ARQ.

F. TERRESTRE 4

Ós
Dents

REVESTIMENT

ICTIOF.

F. MALAC. 2

Observacions

T.P.Q

T.A.Q.

UNITAT 3-36025

ANY 1993

MAGATZEM

	fragments	individus		fragments	individus
nb.tot	1437	86		comlt	
c.t.f.	102	27		com.r	
àmfora	1329	58		comfb	27 5
c.n.t.	6	1		iber.p	12 1
dollum				eng.bla	
b.nero				r.pomp	
corofo				parfin	
jònia				ungüen	
gr.mono	3	1		vaixalt	2 2
ps.j.p.	11	4		a.etr	1 1
àtica	30	6		a.gre	1 1
petest				a.mas	8 1
taros				a.cart	4 1
campa				a.p.e.	10 1
lmita				a.pún	6 1
camp.b				a.grecolt	
lmit.b				a.ital	
vn.div				a.iber	1287 51
culn.t	6	2		a.alt	12 1
com.gre	1	1		Intrusions	
p.clar	4	2			
coscat	2	1			
grls.c			t.p.q.	t.a.q.	
com.p					
com.m	4	2		FASE	

Observacions

EMPÚRIES

FITXA MNOCEMP

U. E. 3-36025

ANY 1993

MAGATZEM

BRONZE	Clau Fíbula Altres		ESCULT.	Marbre Bronze Terracota Altres
FERRO	Clau Eina Altres		EPIGRAFIA	Marbre Bronze Plom
PLOM	Reser		MONEDES	Bronze Plata Altres
Ós	Punxó Agulla Xarnera Stilo Altres		PAVIMENT	Signinum Altres Opus tessellatum
TOTXO			VIDRE	Fragments Individus
TEULA	Tegula Imbrex		PASTA VÍTRIA	Ungüent. Dena collar Altres Ós Dents
EL. ARQ.	Cornisa Columna Altres		F. TERRESTRE 13	
REVESTIMENT 2			ICTIOF.	
Observacions			F. MALAC. 1	

T.P.Q

T.A.Q.

UNITAT 3-36026

ANY 1993

MAGATZEM

	fragments	Individus		fragments	Individus
nb.tot	272	28		comlt	
c.t.f.	36	12		com.r	
àmfora	232	15		comlb	6 1
c.n.t.	4	1		iber.p	
dollum				eng.bia	
b.nero				r.pomp	
corofo				parfin	
jònia				ungüen	
gr.mono	2	1		vaixalt	
ps.j.p.	11	3		a.etr	
àtica	16	6		a.gre	1 1
petest				a.mas	
taros				a.cart	2 1
campa				a.p.e.	1 1
lmita				a.pún	3 1
camp.b				a.grecolt	
lmit.b				a.ital	
vn.div				a.iber	225 11
culn.t				a.alt	
com.gre				Intrusions	
p.clar					
coscat	1	1	t.p.q.	t.a.q.	
gris.c					
com.p					
com.m				FASE	

Observacions

EMPÚRIES

FITXA MNOCEMP

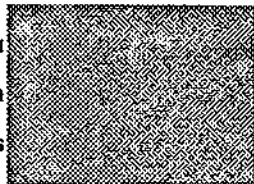
U. E. 3-36026

ANY 1993

MAGATZEM

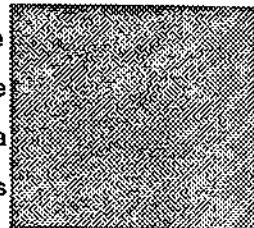
BRONZE

Clau
Fíbula
Altres

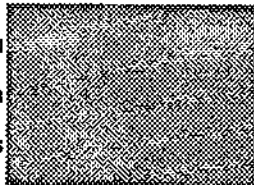
ESCULT.

Marbre
Bronze
Terracota
Altres

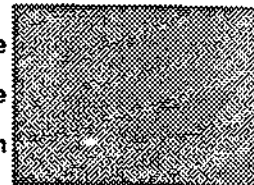
FERRO

Clau
Eina
Altres

EPIGRAFIA

Marbre
Bronze
Plom

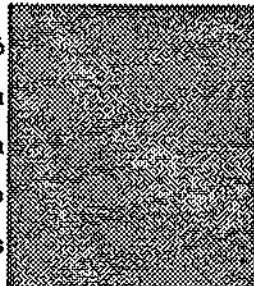
PLOM

Reser

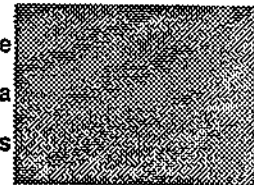
ÓS

Punxó
Agulla
Xarnera
Stllo
Altres

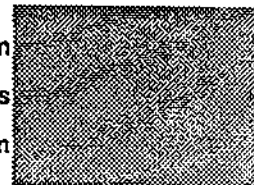
MONEDES

Bronze
Plata
Altres

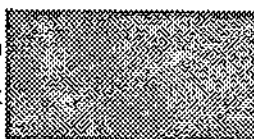
PAVIMENT

Signinum
Altres
Opus tessellatum

TOTXO

Tegula
Imbrex

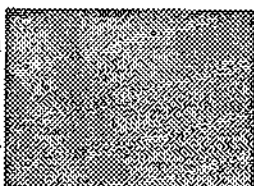

VIDRE

Fragments Individus

TEULA

Cornisa
Columna
Altres

PASTA VÍTRIA

Ungüent.
Dena collar
Altres

EL. ARQ.

F. TERRESTRE 14

Ós
Dents

REVESTIMENT

ICTIOF.

F. MALAC. 3

Observacions

T.P.Q

T.A.Q.

EMPÚRIES

FITXA MNOCEMP

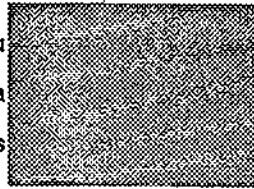
U. E. 3-5049

ANY 1993

MAGATZEM

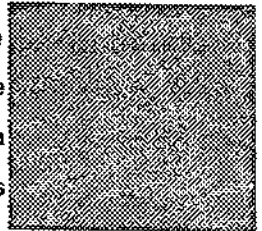
BRONZE

Clau
Fibula
Altres

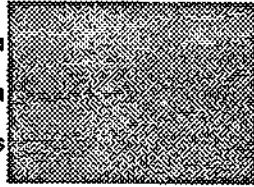
ESCULT.

Marbre
Bronze
Terracota
Altres

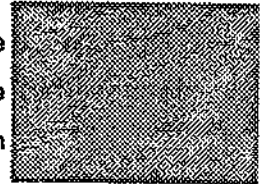
FERRO

Clau
Eina
Altres

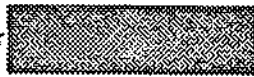
EPIGRAFIA

Marbre
Bronze
Plom

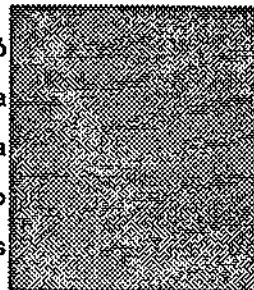
PLOM

Reser

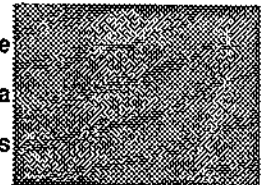
ÓS

Punxó
Agulla
Xarnera
Stllo
Altres

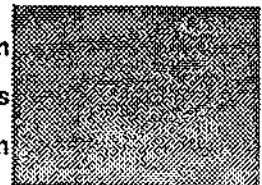
MONEDES

Bronze
Plata
Altres

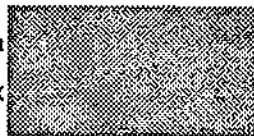
PAVIMENT

Signinum
Altres
Opus tessellatum

TOTXO

Tegula
Imbrex

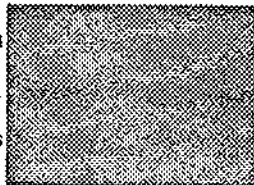

VIDRE

Fragments Individus

TEULA

Cornisa
Columna
Altres

PASTA VÍTRIA

Ungüent.
Dena collar
Altres

EL. ARQ.

F. TERRESTRE 4

Ós
Dents

REVESTIMENT

ICTIOF.

F. MALAC. 1

Observacions

T.P.Q

EMPÚRIES NEÀPOLIS

FITXA CPIEMP

UNITAT 3-5050

ANY 1993

MAGATZEM

	fragments	Individus		fragments	Individus
nb.tot	1386	68	comit		
c.t.f.	197	23	com.r		
àmfora	1159	38	comlb	142	7
c.n.t.	30	7	lber.p	15	5
dollum			eng.bla		
b.nero			r.pomp		
corofo			parfln		
jònia			ungüen		
gr.mono			valxait		
ps.j.p.	14	4	a.etr		
àtica	18	3	a.gre	11	3
petest			a.mas	54	4
taros			a.cart	3	1
campa			a.p.e.	80	3
imita			a.pún		
camp.b			a.grecoit		
limit.b			a.ltal		
vn.div			a.lber	995	24
culn.t	4	1	a.alt	16	3
com.gre			Intrusions		
p.clar	2	1	t.p.q.	t.a.q.	
coscat					
gris.c					
com.p	1	1			
com.m	1	1	FASE		

Observacions 5 fr. d'àmfora corintia A i 6 fr. d'àmfora grega de vora triangular.

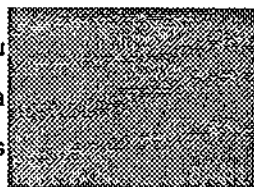
U. E. 3-5050

ANY 1993

MAGATZEM

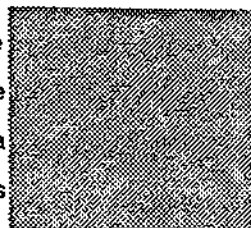
BRONZE

Clau
Fibula
Altres

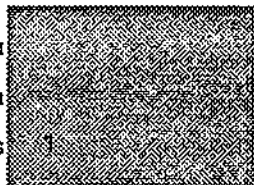
ESCULT.

Marbre
Bronze
Terracota
Altres

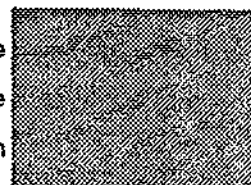
FERRO 1

Clau
Eina
Altres

EPIGRAFIA

Marbre
Bronze
Plom

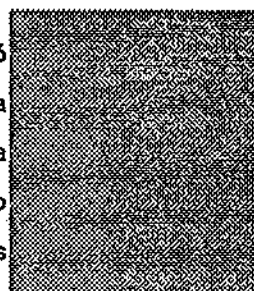
PLOM

Reser

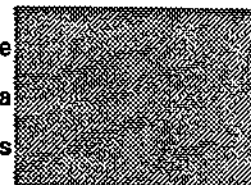
ÓS

Punxó
Agulla
Xarnera
Stllo
Altres

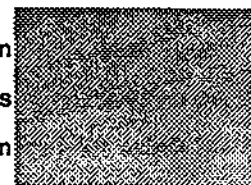
MONEDES

Bronze
Plata
Altres

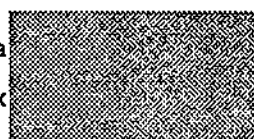
PAVIMENT

Signinum
Altres
Opus tessellatum

TOTXO

Tegula
Imbrex

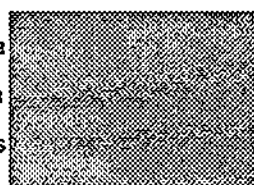

VIDRE

Fragments Individus

TEULA

Cornisa
Columna
Altres

PASTA VÍTRIA

Ungüent.
Dena collar
Altres

EL. ARQ.

F. TERRESTRE 49

Ós
Dents

REVESTIMENT

ICTIOF.

F. MALAC. 1

Observacions

T.P.Q

T.A.Q.

UNITAT 3-5057

ANY 1993

MAGATZEM

	fragments	Individus		fragments	Individus
nb.tot	3079	142	comit		
c.t.f.	175	28	com.r		
àmfora	2883	109	comib	77	8
c.n.t.	20	4	iber.p	14	2
dollum	1	1	eng.bla		
b.nero	—		r.pomp		
corofo			parfln		
jònia			ungüen		
gr.mono	5	3	valxait		
ps.j.p.	11	4	a.etr	1	1
àtica	46	5	a.gre	14	3
petest			a.mas	44	1
taros			a.cart	46	1
campa			a.p.e.	13	9
lmlta			a.pún	4	1
camp.b			a.grecolt		
lmlt.b			a.ltal		
vn.div			a.iber	2752	92
culn.t			a.alt	9	1
com.gre			Intrusions		
p.clar	7	2	t.p.q.		t.a.q.
coscat	12	1			
grls.c					
com.p	2	2			
com.m	1	1			
			FASE		

Observacions 2 fr. àmf. corintia; 5 fr. àmf. grega de vora triangular; 7 fr. àmf. "a la brosse"

U. E. 3-5057

ANY 1993

MAGATZEM

BRONZE	Clau Fibula Altres		ESCULT.	Marbre Bronze Terracota Altres
FERRO 1	Clau Eina Altres		EPIGRAFIA	Marbre Bronze Plom
PLOM 1	Reser		MONEDES	Bronze Plata Altres
Ós	Punxó Agulla Xarnera Stilo Altres		PAVIMENT	Signinum Altres Opus tessellatum
TOTXO			VIDRE	Fragments Individus
TEULA	Tegula Imbrex		PASTA VÍTRIA	Ungüent. Dena collar Altres
EL. ARQ.	Cornisa Columna Altres		F. TERRESTRE 54	Ós Dents
REVESTIMENT			ICTIOF.	
Observacions			F. MALAC. 2	
				T.P.Q. T.A.Q.